

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

(повне найменування вищого навчального закладу)

Навчально-науковий інститут післядипломної освіти

(повне найменування інституту, назва факультету (відділення))

кафедра історії

(повна назва кафедри (предметної, циклової комісії))

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри історії

_____ І. С. Міронова

“ _____ ” _____ 20__ року

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти

магістр

(ступінь вищої освіти)

на тему: **УКРАЇНСЬКО-ТУРЕЦЬКІ ВІДНОСИНИ (1991–2023 РР.)**

Керівник:

к. і. н., доцент

Шевченко Наталія Володимирівна

(вчене звання, науковий ступінь, П.І.Б.)

Рецензент:

директор Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України,

д. і. н., професор

Левченко Лариса Леонідівна

(посада, вчене звання, науковий ступінь, П.І.Б.)

Виконала:

студентка VI курсу групи 634 МЗ

Таранова Анастасія Артемівна

(П.І.Б.)

Спеціальності:

032 «Історія та археологія»

(шифр і назва спеціальності)

Миколаїв – 2024 рік

Чорноморський національний університет імені Петра Могили (повне найменування вищого навчального закладу)	
Інститут, факультет, відділення	Навчально-науковий інститут післядипломної освіти
Кафедра, циклова комісія	кафедра історії
Рівень вищої освіти	другий (магістерський)
Спеціальність	032 «Історія та археологія» (шифр і назва)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри історії

_____ І. С. Міронова

“___” _____ 20__ року

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Тарановій Анастасії Артемівни

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема проекту (роботи) **Українсько-турецькі відносини (1991–2023 рр.)**

керівник роботи _____ Шевченко Наталя Володимирівна, к.і.н., доцент _____

затверджені наказом вищого навчального закладу від

«11» жовтня 2023 року № 184

2. Строк подання студентом проекту (роботи) «06» лютого 2024 року

3. Вихідні дані до кваліфікаційної роботи: вступ, основна частина, висновок, список використаних джерел та літератури.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) згідно з планом дипломної роботи магістра.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) не планується

6. Консультанти розділів проекту (роботи)

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	Шевченко Н.В.		
Розділ 1	Шевченко Н.В.		
Розділ 2	Шевченко Н.В.		
Розділ 3	Шевченко Н.В.		
Висновки	Шевченко Н.В.		

7. Дата видачі завдання 11.10.2023**КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН**

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів проекту (роботи)	Примітка
1.	Вступ до кваліфікаційної роботи	жовтень 2023	
2.	Розділ 1.	жовтень 2023	
3.	Розділ 2.	листопад 2023	
4.	Розділ 3.	грудень 2023	
5.	Висновки	грудень 2023	
6.	Переддипломна практика	22.01 – 04.02. 2024	
7.	Оформлення списку використаних джерел та літератури	січень 2024	
8.	Попередній захист	02.02.2024	
9.	Рецензія на дипломну роботу	06.02.2024	
10.	Захист дипломної роботи		

Студентка

_____ (підпис)

Керівник проекту (роботи)

_____ (підпис)

Таранова А. А.

_____ (прізвище та ініціали)

Шевченко Н. В.

_____ (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1	10
ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛА, ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ	10
1.1. Історіографія проблеми	10
1.2. Джерельна база роботи	14
1.3. Методологія та методи дослідження	19
РОЗДІЛ 2	24
ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКО-ТУРЕЦЬКИХ ВІДНОСИН	24
2.1. Історичні особливості українсько-турецьких відносин до 1991 р.	24
2.2. Договірно-правова база українсько-турецьких відносин (1991–2023 рр.)	36
РОЗДІЛ 3	48
СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНА – ТУРЕЧЧИНА В РІЗНИХ ГАЛУЗЯХ	48
3.1. Політичні відносини України з Турецькою Республікою	48
3.2. Економічна та інвестиційна співпраця України та Туреччини	58
3.3. Культурно-гуманітарне співробітництво між Україною та Турецькою Республікою	69
ВИСНОВКИ	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	83

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Українсько-турецькі відносини з 1991 по 2023 роки є актуальною і важливою темою, оскільки обидві країни грають ключову роль у своїх регіонах та на міжнародній арені. Одним з важливих аспектів цих відносин є політична співпраця.

Початок незалежності України в 1991 році сприяв розвитку нових партнерств, у тому числі із Туреччиною. Обидві країни розпочали роботу над укладанням низки угод і спільних ініціатив у політичній сфері. З часом вони спрямовували свою увагу на економічне співробітництво, торгівлю та інвестиції.

Енергетична безпека є іншим важливим аспектом відносин. Україна та Туреччина мають спільний інтерес у розвитку енергетичних проєктів, таких як транспортування природного газу та інших ресурсів через свої території.

Дипломатичні відносини між Україною та Туреччиною також мають важливий аспект у зв'язку з подіями, що відбуваються в регіоні Чорного та Середземного морів. Обидві країни долучають свою підтримку до рішучих питань, таких як конфлікт в Сирії, ситуація в Криму та на сході України.

Зазначимо також культурні та освітні виміри українсько-турецьких відносин. Обмін студентами, вивчення мов, спільні культурні заходи сприяють зміцненню взаєморозуміння та дружби між народами.

Однак, слід враховувати, що в контексті геополітичних та економічних змін можливі коливання у відносинах. Ситуація в регіоні може впливати на стратегічні інтереси обох країн.

Загалом, українсько-турецькі відносини за період з 1991 по 2023 роки є актуальною темою, оскільки вони відображають динаміку співпраці між двома країнами, яка враховує політичні, економічні та культурні взаємодії в їхніх

зусиллях для підтримки стабільності та розвитку в регіонах, де вони розташовані.

Об'єктом дослідження є українсько-турецькі відносини.

Предметом дослідження є українсько-турецькі відносини у політичній, економічній та інвестиційній галузях (1991–2023 рр.).

Мета кваліфікаційної роботи полягає у з'ясуванні на основі всебічного аналізу, узагальнення та критичного осмислення доступних джерел та наукових досліджень українсько-турецьких відносин у період з 1991 по 2023 рік.

Для досягнення поставленої мети в кваліфікаційній роботі ставляться такі **завдання:**

- з'ясувати стан наукового вивчення проблеми;
- дослідити ступінь репрезентативності та інформативності її джерельної бази;
- визначити методологічні основи роботи;
- висвітлити історичні особливості українсько-турецьких відносин до 1991 р.;
- проаналізувати договірно-правову базу українсько-турецьких відносин (1991–2023 рр.);
- вивчити політичні відносини України з Турецькою Республікою;
- опрацювати економічну співпрацю України з Туреччиною.

Хронологічні межі роботи охоплюють період з 1991 до 2023 рр., тобто період незалежної України. 24 серпня 1991 р. Верховною Радою України було прийнято Акт проголошення незалежності України. З 1991 р. Україна почала встановлювати дипломатичні відносини з низкою країн. Так, з 1992 року Україна встановила дипломатичні відносини з Турецькою Республікою. Нижньою межею дослідження автор розглядає 2023 рік та допомогу Туреччини у російсько-українській війні.

Територіальні рамки дослідження визначені межами України та територією Турецької Республіки в сучасних адміністративно-територіальних кордонах.

Методологічна основа дослідження ґрунтується на наукових підходах до процесу вивчення розвитку українсько-турецьких відносин. Звертаючи увагу на історичний аспект, варто підкреслити важливість принципу історизму у вивченні методологічних основ. Для досягнення цілей роботи використані методи наукового аналізу суспільно-історичних явищ, а також проблемно-хронологічний та комплексний підходи.

Основний метод дослідження – проблемно-хронологічний, що дозволяє розглядати проблему у хронологічній послідовності та в динаміці. Для отримання загального уявлення про становлення та розвиток українсько-турецьких відносин, де широко використовується описовий аналіз, що дозволяє розглядати угоди, укладені між країнами.

У ході аналізу документів активно використовується метод порівняльного аналізу. Отже, всі доступні матеріали піддавалися ретельному історико-типологічному порівнянню. Крім того, застосовувалися методи періодизації та компаративного аналізу, загальнонаукові методи аналізу та синтезу, індукції та дедукції, класифікації та інші.

Наявна джерельна база, ретельно оброблена та систематизована література, застосування широкого спектру методів дослідження дозволяє в значній мірі вирішити поставлені завдання у рамках даної роботи.

Наукова новизна дослідження полягає в дослідженні та аналізі широкого спектру аспектів взаємодії між Україною та Туреччиною протягом останніх трьох десятиліть. Деякі з ключових напрямків наукових досліджень можуть включати: аналіз змін у зовнішньополітичній стратегії обох країн, вивчення динаміки дипломатичних візитів, угод та спільних ініціатив; оцінку розвитку торговельних відносин, інвестиційних потоків та спільних проектів у

сферах енергетики, транспорту, туризму; дослідження обміну культурними цінностями, взаємного впливу на літературу, мистецтво, мову та інші аспекти національної культури; аналіз співпраці в питаннях безпеки, боротьбі з тероризмом, спільних заходів по забезпеченню стабільності у регіоні Чорного та Середземного морів; вивчення історії взаємодії між Україною та Туреччиною, включаючи періоди культурного обміну, політичних та економічних контактів; аналіз впливу геополітичних факторів, зокрема, участі країн у міжнародних організаціях та регіональних альянсах, на динаміку їхніх відносин. Ці напрямки досліджень можуть допомогти розширити наше розуміння та підвищити освіченість щодо українсько-турецьких відносин, сприяючи подальшому розвитку стратегій співпраці між двома країнами.

Практичне значення наукової роботи полягає у можливості використання її результатів та матеріалів при написанні узагальнюючих праць з історії українсько-турецьких відносин, спеціальних курсів з історії Туреччини, а також у процесі викладання відповідних дисциплін у вищій школі, під час історично-міжнародної роботи.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і висновки, отримані в результаті дослідження, доповідалися на міжнародній та всеукраїнській науково-практичних конференціях:

- Таранова А. А. Договірно-правова база українсько-турецьких відносин // Становлення сучасної Української держави: роль європейських цінностей у формуванні демократичного буття : міжнар. наук. конф. в рамках міжнар. проєкту Еразмус+ за напрямком Модуль Жана Моне «Імплементация європейських цінностей як базис демократії в Україні»: тези / М-во освіти і науки України; ЧНУ ім. Петра Могили. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2023. С. 196–197.

- Taranova A. Economic cooperation in relations Ukraine – Turkey. Scientific research: theoretical foundations and practical applications. Vienna, Austria, International Scientific Unity. 2024. P. 173–175.

Структура кваліфікаційної роботи. Мета, предмет і завдання дослідження зумовили структуру роботи, яка складається зі вступу, трьох розділів (восьми підрозділів) основної частини, висновків, списку використаних джерел та літератури (122 найменувань). Загальний обсяг роботи – 97 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛА, ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія проблеми

Дослідження українсько-турецьких відносин в основному зосереджуються на політиці співпраці та дружніх відносинах між Україною та Туреччиною. У дослідженні беруть участь державні та міждержавні структури, відомі політичні діячі. Тому наше дослідження зосереджено на представленні українсько-турецьких відносин з 1991 по 2023 роки та на політичному й економічному співробітництві.

Праці, певною мірою пов'язані з досліджуваною проблемою, за принципом тематики проблеми та хронологічними періодами можна поділити на такі групи: 1) зарубіжна історіографія; 2) сучасна українська історіографія.

Зарубіжна історіографія. Українсько-турецькі відносини знайшли відображення в працях багатьох зарубіжних учених минулого і сучасності, серед яких: М. Тутунджу¹, А. Шенер, З. Атеш, Е. Кунт Акін, І. Кемалоглу, А. Давутоглу.

У зарубіжних виданнях питання українсько-турецьких відносин досліджується рідко; більшість турецьких вчених регулярно звертаються до теми цього дослідження. Для нас ці праці цікаві насамперед аналізом взаємовідносин, які мали місце в різні періоди існування держав.

Турецький науковець А. Давутоглу наголосив на важливості російського чинника у відносинах між Туреччиною та Україною. Він вважає, що війна в Грузії в 2008 році дала новий поштовх і силу розвитку відносин між

¹ *Tütüncü, Mehmet.* A monument from 1881 for mass grave of Turkish soldiers in Srtizawka. Емінак: науковий щоквартальник. 2018. № 2 (22). Т. 2. (Англійська). С. 14–21.

Туреччиною і Грузією, а також між Туреччиною і Україною. Натомість, І. Кемалоглу, окрім врахування інших факторів, також відзначив вплив політичної стабільності та вказав, що «періодичні кольорові революції в Україні, починаючи з 2004 року призвели до нестабільності політичного рішення», який є головним чинником, який перешкоджає досягненню мета. Ще однією важливою думкою є думка Президента Міжнародної бізнес-асоціації Туреччина-Україна Бурака Пехлівана, який часто висловлював свої погляди в інтерв'ю багатьом іншим інформаційним агентствам, таким як «Anadolu Ajansi», «Kirim Haber Ajansi» (QHA). Б.Пехліван проаналізував турецько-українські економічні та торговельні відносини та наголосив на необхідності інвестування в Україну, що, на його думку, сприятиме підписанню угоди про зону вільної торгівлі з Туреччиною. За логікою Б. Пехлівана, це буде важливий крок для реальних інвестицій. Він також наголосив на потенціалі відновлення української економіки, підкресливши, що, незважаючи на всі труднощі, економіка країни відновлюється швидкими темпами, що вважається важливим показником співпраці Туреччини та України.

Турецький вчений Аль-Азаві Хайдер Аділь Кадім особливу увагу приділив дослідженню політичної взаємодії між Україною та Республікою Туреччина. У своїй дисертації він наголосив на важливості впровадження безпекового партнерства між Турецькою Республікою, країнами ЄС та Україною. Головною метою цього партнерства є вжиття заходів для запобігання подальшій ескалації конфлікту з невизнаною Республікою Придністров'я, яка була використана кремлівським режимом як буферна зона проти розширення НАТО на Схід. На думку вченого, налагодження партнерства між Туреччиною та Україною може запобігти подальшій фрагментації Чорноморського регіону та сприяти політичній стабільності країн Чорноморського басейну. Крім того, для Турецької Республіки стратегічне партнерство вважається конструктивним

явищем, яке сприяє демократизації Чорноморського регіону та налагодженню тісних союзницьких відносин між Україною, США та НАТО.

Таким чином, українсько-турецькі відносини тісно пов'язані та важливі. Для України важливим аспектом є саме економічна співпраця та всі її витoki так як, спільні ринки та торгівля є важливим сектором доходу для країни.

Сучасна українська історіографія. З 1991 року, після здобуття незалежності, Україна почала швидко налагоджувати відносини з сусідніми країнами. Таким чином, після встановлення дипломатичних відносин з Турецькою Республікою Україна почала підтримувати політичні та економічні відносини. Так, дослідники Т. Лахманюк, Е. Солових та Р. Демшичак та М. Воротнюк активно торкалися питання політичної співпраці України та Туреччини. У своїх наукових публікаціях науковці змістовно та детально розглянули важливі аспекти політичної співпраці. Серед цих аспектів вони підкреслюють встановлення дипломатичних відносин, спільну участь в урядових і міжнародних організаціях, таких як ООН, НАТО, ЄС, а також стратегічне партнерство в регіоні Чорного моря.

Монографія «На межі двох світів. Українсько-турецькі відносини в середині XVI – на початку XXI ст.» авторів Б. Сергійчука та В. Сергійчука подає комплексний аналіз різних аспектів розвитку українсько-турецьких відносин Туреччини. Дослідники вивчають розвиток цих відносин, починаючи з візиту князя Дмитра Вишневецького, засновника Запорізької Січі, до Османської Порти в середині XVI ст. Автори висвітлюють окремі події взаємодії держав періоду УНР та простежують формування сучасних українсько-турецьких відносин.

У роботі висвітлюються події, пов'язані з візитом князя Вишневецького, а також розвиток відносин між двома країнами в період УНР. У дослідженні також посилаються на словесні заяви колишнього Президента Турецької Республіки Сулеймана Деміреля, які відображають принцип поваги

Туреччиною суверенітету України, особливо в контексті територіальної цілісності: «Туреччина виступає проти захоплення чужих територій і проти втручання у внутрішні справи будь-якої держави. Як і інші країни, ми підтримуємо Україну в її позиції щодо захисту своєї територіальної цілісності».

Проблеми українсько-турецьких відносин під різним кутом зору досліджено в роботах таких українських дослідників, як А. Алієв, П. Варбанець, О. Волович, М. Воротнюк, Є. Габер, В. Каспрук, С. Корсунський, Н. Мхитарян, О. Москалець, Л. Рассоха, В. Редькіна. Проте, вивченню сучасних українсько-турецьких відносин та їх ролі в зовнішньополітичній стратегії обох країн приділяється недостатньо уваги, враховуючи важливість цих відносин як для України, так і для Туреччини.

Так, різні аспекти поглиблення торговельно-економічного українсько-турецького співробітництва висвітлювали такі українські дослідники, як: О. Манолова, К. Маркевич, В. Редькіна, О. Савчук, В. Крючковський, І. Федун, О. Коляда, Р. Коваленко, К. Пугачова, О. Мавріна.

Цікаво відзначити, що дослідники у своїх роботах зосереджуються на різних аспектах економічного характеру, не враховуючи актуальність створення зони вільної торгівлі в контексті складних економічних і політичних умов в Україні. Особливої уваги до політичних обставин та їхнього впливу на угоду щодо основних положень самої угоди не приділено.

Процес створення зони вільної торгівлі детально розглядали такі вчені, як М. Хмара у своїй статті «Стан та перспективи співробітництва України з Турецькою Республікою в рамках створення зони вільної торгівлі», О. Шеремет в своїй роботі «Перспективи формування зони вільної торгівлі між Україною та Туреччиною», а також О. Пулій та Є. Іванов у праці «Сучасний стан та перспективи торговельно-інвестиційного співробітництва України і Туреччини».

Значний вплив зробила робота «Стратегічне партнерство з Турецькою Республікою: зовнішньоекономічні аспекти»², яка розкрила політичну, економічну та інвестиційну співпрацю між країнами.

Вагомими є праці О. Галенка³, С. Леп'явко⁴, О. Федоришена⁵, які досліджують період розвитку відносин до 1991 року. Починаючи з самого початку зародження відносин, ще з Османської імперії.

Таким чином, аналіз зарубіжної та сучасної української історіографії свідчить, що у працях істориків, які досліджують українсько-турецькі відносини загалом та у дослідженнях, присвячених становищу відносин, проблематиці відносин порушувалася дослідниками не часто. Головну увагу вони звертали на політичні та економічні відносини між країнами.

Вказана обставина є суттєвим підтвердженням необхідності дослідження українсько-турецьких відносин в період з 1991 по 2023 роки.

1.2. Джерельна база роботи

Робота із джерелами, які стосуються українсько-турецьких відносин періоду 1991–2023 рр. є досить прозорою насамперед через те, що джерельна база є доступною та всі офіційні документи є в електронному вигляді. Це стосується усіх видів джерел. Скажімо, документи й матеріали державних органів влади можна знайти на сайті Верховної Ради України та Міністерства

² Гавриленко Н., Бобовський А., Замікула М., Параховський Б., Широкий І. Ус. Г., Яворський Г. Стратегічне партнерство з Турецькою Республікою: зовнішньоекономічні аспекти. Київ. 2022. 59 с.

³ Галенко О. Яким було становище Кримського ханату в Османській імперії? Київ, Наукова думка. 2015. С.137-138.

⁴ Леп'явко С. Козацькі війни кінця XVI ст. в Україні. Сіверянська думка. Чернігів, 1996. 287 с.

⁵ Федоришен О. Меморіал воїнам Османської армії у Стрижавці 1881 р.: дослідження та реставрація. Вінниця. Матеріали Вінницької Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції. 2023. 190 с.

закордонних справ України. Матеріали, що їх складала угоди, меморандуми та протоколи про співпрацю містять багато точної інформації, адже на їх створення впливала тодішня суспільно-політична ситуація. Про високу кваліфікацію окремих уповноважених повідомляється і в самих документах вищенаведених органів. Тим не менш, джерельна база дослідження охоплює значне коло джерел, частина яких вводиться до наукового обігу. Матеріали, використані при написанні роботи, умовно можуть бути поділені на кілька груп:

1. Опубліковані документи (конвенції, меморандуми, протоколи, рамкові угоди, угоди).
2. Законодавчі та інші нормативні акти вищих владних структур Верховної Ради України, Міністерства закордонних справ України, Посольства України в Турецькій Республіці.
3. Довідкові матеріали.

Опубліковані документи стосуються встановлення та розбудови відносин між Україною та Туреччиною в період з 1991 по 2023 роки. Вже за часів незалежності побачила світ низка таких угод та положень, в яких були зібрані різноманітні постанови та конвенції Верховної Ради України.

У ході дослідження над темою використовувалися Договір про дружбу і співробітництво між Україною і Турецькою Республікою⁶, Конвенція між Урядом України і Урядом Республіки Туреччина про співробітництво в галузі ветеринарії⁷, Конвенція про режим проток⁸, Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством оборони України і Міністерством національної оборони

⁶ Договір про дружбу і співробітництво між Україною і Турецькою Республікою. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_005#Text

⁷ Конвенція між Урядом України і Урядом Республіки Туреччина про співробітництво в галузі ветеринарії. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_070#Text

⁸ Конвенція про режим проток. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_228#Text

Турецької Республіки⁹, Меморандум про принципи реалізації консульських відносин між Україною і Турецькою Республікою¹⁰, Меморандум про взаєморозуміння у сфері електронних комунікацій між Національною комісією з питань регулювання зв'язку України та Органом з питань інформаційних та комунікаційних технологій Турецької Республіки¹¹, Меморандум про взаєморозуміння між Державним комітетом фінансового моніторингу України та Радою з розслідування фінансових злочинів (MASAK) Міністерства фінансів Турецької Республіки щодо співробітництва в сфері обміну фінансовою інформацією, пов'язаною з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму¹², Протокол про встановлення дипломатичних відносин¹³, Протокол між Міністерством оборони України та Генеральним штабом Збройних Сил Турецької Республіки щодо співробітництва у сфері обміну інформацією в рамках операції «Чорноморська гармонія»¹⁴, Рамова угода між Урядом України та Урядом Турецької Республіки про співробітництво в сферах високих

⁹ Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством оборони України і Міністерством національної оборони Турецької Республіки. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_042#Text

¹⁰ Меморандум про принципи реалізації консульських відносин між Україною і Турецькою Республікою. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_055#Text

¹¹ Меморандум про взаєморозуміння у сфері електронних комунікацій між Національною комісією з питань регулювання зв'язку України та Органом з питань інформаційних та комунікаційних технологій Турецької Республіки. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_074#Text

¹² Меморандум про взаєморозуміння між Державним комітетом фінансового моніторингу України та Радою з розслідування фінансових злочинів (MASAK) Міністерства фінансів Турецької Республіки щодо співробітництва в сфері обміну фінансовою інформацією, пов'язаною з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_073#Text

¹³ Протокол про встановлення дипломатичних відносин між Україною і Турецькою Республікою. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_024#Text

¹⁴ Протокол між Міністерством оборони України та Генеральним штабом Збройних Сил Турецької Республіки щодо співробітництва у сфері обміну інформацією в рамках операції «Чорноморська гармонія». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_063#Text

технологій, авіаційний та космічних галузях¹⁵, Угода між Урядом України та Урядом Турецької Республіки про співробітництво в галузях військової підготовки, технологій та науки¹⁶, Угода між Урядом України і Урядом Турецької Республіки про морське торговельне судноплавство¹⁷, Угода між Міністерством України у справах науки і технологій та Науковою та Технічною дослідною радою Турецької Республіки (ТЮБІТАК) про створення Міжнародного науково-освітнього центру високих технологій¹⁸ та ще велика низка документів.

До законодавчих та інших нормативних актів вищих владних структур Верховної Ради України, Міністерства закордонних справ України та Посольства України в Турецькій Республіці віднесено опубліковані документи, в яких містяться принципи співпраці обох країн, їх відносин з органами влади, політичний та правовий статус. Самостійну частину складають спільні плани роботи в різних галузях, декларації на основі і відповідності з якими забезпечувався контроль за дотриманням законодавства щодо співробітництва, а також протоколи, що регулювали взаємовідносини двох країн.

Серед них можна виділити робочий план на 2018–2019 щодо співробітництва між Міністерством економічного розвитку і торгівлі України та

¹⁵ Рамова угода між Урядом України та Урядом Турецької Республіки про співробітництво в сферах високих технологій, авіаційний та космічних галузях. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_001-22#Text

¹⁶ Угода між Урядом України та Урядом Турецької Республіки про співробітництво в галузях військової підготовки, технологій та науки. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_064#Text

¹⁷ Угода між Урядом України і Урядом Турецької Республіки про морське торговельне судноплавство. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_036#Text

¹⁸ Угода між Міністерством України у справах науки і технологій та Науковою та Технічною дослідною радою Турецької Республіки (ТЮБІТАК) про створення Міжнародного науково-освітнього центру високих технологій. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_088#Text

Відомством з патентів і торговельних марок Турецької Республіки¹⁹, рамкову угоду між Урядом України та Урядом Турецької Республіки про співробітництво в сферах високих технологій, авіаційний та космічних галузях²⁰, програму співробітництва між Урядом України і Урядом Турецької Республіки у сфері культури²¹, спільну декларацію Дев'ятого засідання Стратегічної ради високого рівня між Україною та Турецькою Республікою²², Протокол про співробітництво між Державною архівною службою України та Дирекцією державних архівів при Президенті Турецької Республіки²³ та Протокол між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про фінансове співробітництво²⁴.

Аналіз законодавчої бази, яка прямо чи опосередковано застосовувалася щодо розвитку українсько-турецьких відносин, що свідчить про бажання стати надійним партнером у економічних та політичних відносинах.

Серед *довідкових матеріалів* слід виділити сайт Міністерства закордонних справ України, де розповідається про різні шляхи співробітництва між Україною та Туреччиною. Важливу роль відіграє Міністерство економіки

¹⁹ Робочий план на 2018–2019 щодо співробітництва між Міністерством економічного розвитку і торгівлі України та Відомством з патентів і торговельних марок Турецької Республіки. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_001-18#Text

²⁰ Рамкова угода між Урядом України та Урядом Турецької Республіки про співробітництво в сферах високих технологій, авіаційний та космічних галузях. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_001-22#Text

²¹ Програма співробітництва між Урядом України і Урядом Турецької Республіки у сфері культури. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_092#Text

²² Спільна декларація Дев'ятого засідання Стратегічної ради високого рівня між Україною та Турецькою Республікою. URL: <https://www.president.gov.ua/news/spilna-deklaraciya-devyatogo-zasidannya-strategichnoyi-radi-67909>

²³ Протокол про співробітництво між Державною архівною службою України та Дирекцією державних архівів при Президенті Турецької Республіки. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_003-20#Text

²⁴ Протокол між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про фінансове співробітництво від 21 травня 1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_011#Text

України²⁵, де можна знайти детальну інформацію про економічні операції між країнами та товарообіг. Посольство України в Турецькій Республіці²⁶ надає вичерпну інформацію стосовно договірно-правової бази відносин. Також на сторінці Посольства України в Турецькій Республіці можна знайти інформацію стосовно торговельно-економічного співробітництва між Україною та Туреччиною²⁷.

Отже, огляд джерел засвідчує наявність достатньо репрезентативної бази, комплексний аналіз якої дозволяє глибоко й всебічно проаналізувати українсько-турецькі відносини. У процесі дослідницьких операцій з джерелами з'ясована їх наукова цінність для проблеми, що вивчається, ступінь об'єктивності вміщених фактів, відомостей. Відбір джерел провадився відповідно до мети та конкретних завдань дослідження.

1.3. Методологія та методи дослідження

З метою досягнення надійності результатів наукового дослідження у кваліфікаційній роботі використано ряд наукових підходів, таких як принцип історизму, об'єктивності, науковості, системності та комплексності і т. д.

Для аналізу документів і матеріалів, оцінки подій використані такі універсальні методологічні принципи, як принципи історизму і об'єктивності. Принцип історизму дозволяє вивчити конкретно-історичні обставини, які впливали на формування відносин України з Турецькою Республікою. Принцип

²⁵Міністерство економіки України. Турецька Республіка. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=df2798ad-b9e4-421d-ac39-12b253b2d03d&title=Turechchina>

²⁶ Посольство України в Турецькій Республіці. Договірно-правова база. URL: <https://turkiye.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/dogovirno-pravova-baza>

²⁷ Посольство України в Турецькій Республіці. Торговельно-економічне співробітництво між Україною і Туреччиною. URL: <https://turkiye.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/torgovelnno-ekonomichne-spivrobotnictvo-mizh-ukrayinoyu-i-turechchinoyu>

об'єктивності вимагає виявлення факторів та умов, що визначають напрямки співпраці.

Принцип науковості передбачає переважання об'єктивного наукового знання над тимчасовими кон'юнктурними інтересами. Для дослідження проблеми обрані історичні факти, які найбільше повно розкривають взаємозв'язок та спільну історію відносин між Україною та Туреччиною.

На принципах історизму, об'єктивності та науковості ґрунтуються принципи системності та комплексності. Принцип системності орієнтує на розкриття цілісності об'єкту, а принцип комплексності – на виявлення внутрішніх та зовнішніх взаємозв'язків об'єкта дослідження.

Методологічні основи дослідження базуються на історичному, цивілізаційному, системному та структурно-функціональному підходах. Для цивілізаційного підходу характерне акцентування уваги на факторах, пов'язаних з історичним процесом.

Системний підхід дає змогу систематизувати інформацію та знання з даної теми дослідження. Також варто відзначити, що систематизація надає конкретне відображення ситуації, яка склалася в період становлення відносин Україна – Туреччина.

Структурно-функціональний підхід дозволяє визначити функціональні обов'язки визначеного періоду дослідження.

У дослідженні автор виділив наступні методи: філософський, загальнонауковий, конкретно-науковий, спеціально-історичний, а також спеціально-правовий методи пізнання. Пріоритетними у дослідженні стали проблемно-хронологічний та історичний методи, що передбачають розгляд правових явищ під кутом зору об'єктивного стану розвитку українсько-турецьких відносин.

Проблемно-хронологічний метод застосовується для вивчення у хронологічній послідовності становлення та розвитку відносин між Україною та

Турецькою Республікою задля визначення хронологічної послідовності подій та прийняття різних документів.

Історико-описовий і порівняльно-історичний методи сприяли дослідженню виникнення, формування і розвитку відносин, визначенню ступеня їх важливості на певному історичному етапі.

У дослідженні автором застосував низку загальнонаукових і спеціальних наукових методів, що дало можливість розкрити специфіку організаційних і структурних змін, питомі риси, особливості та характер відносин між Україною та Туреччиною.

Наскрізне застосування в дослідженні отримали загальнонаукові методи аналізу, синтезу, а також методи порівняння та функціонального аналізу. Очевидно, що аналітичне вивчення емпіричних даних джерельної бази дослідження забезпечило приростання нового знання на основі методу синтезу. Місце політичних, економічних та інвестиційних відносин між двома країнами за допомогою методу аналізу. Порівняльний метод застосовувався для співставлення початкового етапу і сучасного розвитку відносин Україна – Туреччина.

Серед методів конкретних наук найширше застосування у дослідженні отримали методи правознавства та історичної науки. Зокрема, формально-юридичний метод застосовувався в дослідженні для контекстного аналізу конституційних, законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів. Наскрізне застосування у дослідженні отримав історично-правовий метод, який використовується автором у процесі вивчення еволюції правового статусу, засад організації відносин між країнами у договірно-правовій системі України. Порівняльно-правовий (юридично-компаративний) метод використано при аналізі документів, угод, меморандумів та протоколів, які були укладені між Туреччиною та Україною протягом визначеного хронологічного періоду, а також при порівнянні положень конституційних і законодавчих актів України.

Метод юридичної герменевтики використано для опрацювання та інтерпретації текстів монографічних видань, наукових статей, навчальних матеріалів, що уможливило «занурення» автора у світ аргументації представників різних шкіл і методологічних напрямів, дозволило визначити їх ціннісні установки і мотиви.

У системі світоглядних принципів, якими керувався автор при написанні дослідження, пріоритетом була прихильність до розбудови відносин між Україною та Туреччиною й прогресивного історичного розвитку, що визначило використання певної методологічної бази. Застосування наукових підходів, принципів і методів дозволило викласти досліджуваний матеріал у послідовності і логічно завершеній формі та об'єктивно відобразити процес розвитку відносин²⁸.

Історико-порівняльний метод використовується для аналізу конкретних явищ, подій та фактів історичної дійсності, спрямований на з'ясування внутрішніх і зовнішніх зв'язків та порівняння в просторі та часі. Цей підхід дозволяє виявити якісні характеристики досліджуваного періоду. Застосування порівняльно-історичного методу у дослідженні дозволило автору вивчити тенденції співпраці з Туреччиною у контексті політичних та економічних відносин.

Детальний аналіз становлення українсько-турецьких відносин став можливим завдяки використанню різноманітних методів дослідження, таких як загальнонаукові, конкретно-історичні, спеціально-історичні і міждисциплінарні. Серед загальнонаукових методів використано логічний, структурно-системний, стадіально-регіональний, аналіз, синтез, індукцію, дедукцію, і метод зіставлення. До конкретно-історичних методів віднесено історико-генетичний

²⁸ Селіванов В. М. Принцип історизму у правових дослідженнях. Роль принципу історизму в наукових дослідженнях. Київ: «ДОЛЯ», 2011. 591 с.

та історико-типологічний. До спеціально-історичних – проблемно-хронологічний і синхроністичний. Міждисциплінарний метод включає математично-статистичний аналіз.

Логічний метод дозволяє поетапно простежити взаємозалежність історичних реалій та конкретного впливу торговельної та політичної сфер. Структурно-системний метод розглядає об'єкт як єдине ціле, що сприяє розумінню співпраці в інвестиційній сфері. Стадіально-регіональний метод розкриває процес і форми співпраці між Україною та Туреччиною в певний час фрагментарно.

Методи індукції та дедукції допомагають отримати результати та висновки через фактичні подання процесів та явищ. Зіставлення за допомогою документальних видань дозволяє перевірити достовірність матеріалу та узагальнити висновки. Проблемно-хронологічний метод важливий для розгляду взаємної співпраці, а синхроністичний метод дозволяє аналізувати відносини синхронно та виділяти спільне й відмінне.

Історико-генетичний метод дозволяє висвітлити точну історію вивчаемого явища. Історико-типологічний метод використовується для впорядкування об'єктів за певними типами на підставі їхніх істотних ознак, особливо в контексті даного періоду дослідження.

Застосування джерелознавчих методів, таких як методи пошуку, наукової критики і типологічно-видової класифікації джерел, дозволяє врахувати науковий доробок зарубіжних і сучасних істориків та політиків, забезпечивши наукову достовірність результатів дослідження.

Узагальнюючи, використання цієї сукупності методів дало можливість провести дослідження системно, комплексно та об'єктивно, розкривши стан історичної складової українсько-турецьких відносин в період з 1991 по 2023 роки.

РОЗДІЛ 2

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКО-ТУРЕЦЬКИХ ВІДНОСИН

2.1. Історичні особливості українсько-турецьких відносин до 1991 р.

Османська імперія відіграла важливу роль в історичному минулому українського народу. Українське козацтво, особливо Запорозьке козацтво, сформувалося під час боротьби проти османсько-татарської навали.

З 1470-х років османи почали завойовувати північне узбережжя Чорного моря і захопили південні кримські колонії: у 1475 році вони захопили південні кримські колонії Кафу (Феодосію), Балаклаву, Судак і Керч, а в 1478 році кримський хан визнав зверхність Османської імперії²⁹. Це призвело до домінування Османської імперії над кримським ханом. Османи заснували військові бази в Акермані (Білгород-Дністровський, 1484 р.), Кілії (1484 р.), Очакові (1480-ті рр.) та Ізмаїлі (початок XVI ст.)³⁰. Самостійно або разом з османами татари під османським захистом протягом двох століть нападали на українські землі, руйнували будинки, грабували населення, забирали в рабство велику кількість українців і продавали їх до Криму та Османської імперії. Стамбул був одним з головних ринків збуту українських невільників.

Перший напад Османської імперії на Західну Україну відбувся у 1498–1499 роках у відповідь на втручання короля Яна Ольбрахта в османсько-молдавські справи. Османи розграбували Поділля та Галичину, дійшовши аж до

²⁹ *Галенко О.* Яким було становище Кримського ханату в Османській імперії? Київ: Наукова думка, 2015. С. 137–138.

³⁰ Аккерман, Кілі та Озі: українські міста півдня під владою османських султанів. URL: <https://history.rayon.in.ua/blogs/656276-akkerman-kili-ta-ozii-ukrainski-mista-pivdnya-pid-vladoyu-osmanskikh-sultaniv>

Перемишля, а після організації Запорозької Січі в середині XVI століття українські козаки організували опір османсько-татарському вторгненню³¹.

З кінця XVI століття козаки почали організовувати відплатні морські битви проти османо-татарських територій на півдні України: Очаківська (1589), Аккерманська (1594, 1601), Кілійська (1602, 1606), Ізмаїльська (1609, 1621) та Кафська (1616). Скориставшись ослабленням Османської імперії війнами з Австрією та Венецією, козаки організували масштабні походи на османські міста на початку XVII століття. Козаки завоювали Варну (1604), Трапезунт (Трабзон, 1614, 1625) і Синоп (1614) та кілька разів нападали на Стамбул (тричі у 1615, 1620 і 1624 роках), викликаючи паніку серед османського населення. Ці морські битви козаків проти Османської імперії мали широкий резонанс у Західній Європі³².

Гетьман Петро Сагайдачний вважав боротьбу з мусульманським світом головною місією козацтва і, приєднавшись до християнського ополчення, намагався організувати антиосманську коаліцію. Коли султан Осман II повстав проти Речі Посполитої, король Сигізмунд III був змушений звернутися по допомогу до козаків. Перемогу під Хотиним (1621) здобуло 40-тисячне козацьке військо під досвідченим керівництвом Гетьмана Сагайдачного³³. Османські напади були придушені. Гетьмани Михайло Дорошенко (1625–1628) і Тарас Федорович (1630) продовжили антиосманську політику і прославилися своїми морськими битвами.

Відносини між Україною та Османською імперією за часів козащини (XVI–XVII ст.) та Гетьманщини (XVII–XVIII ст.) були дуже складними і часом

³¹ Всеукраїнська науково-технічна конференція студентів і молодих учених «Молода академія 2017». Дніпро. 2017. С.97.

³² Подія тижня в історії України: Походи запорожців на Стамбул 1615 року. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/946738.html>

³³ Битва під Хотиним. «Як козаки врятували Європу від Османської імперії. 400 років Хотинської битви 1621 року». URL: <https://msmb.org.ua/biblioresursi/bibliografiya/istorichni-podii/bitva-pid-hotinom-yak-kozaki-vryatuvали-yevropu-vid-osmanskyoi-imperii-400-rokiv-hotinskyoi-bitvi-1621-roku/>

суперечливими. З одного боку, османське вторгнення в Європу, яке тривало до кінця XVII століття, змусило козаків протистояти османським вторгненням на українські землі в складі Речі Посполитої та руйнівним татарським нападам на Україну. Таким чином, козаки стали захисниками християнської Європи від агресії мусульманського світу і вважали це своєю історичною місією³⁴.

Ця концепція та породжені нею традиції, які були особливо популярні наприкінці XVI – на початку XVII століть, були спрямовані на радикальне вирішення чорноморської проблеми, що зумовлювало необхідність активної української політики в регіоні. Це була ідея згуртування всіх сил східного православ'я для повалення Османської імперії, визволення її православних народів та ліквідації османсько-татарських територій на півдні України, відкривши Україні через Чорне море ширші національні та міжнародні економічні й політичні шляхи. Козаччина була першою українською державою, створеною на Чорному морі³⁵.

До 1648 року козацька зовнішня політика традиційно зосереджувалася на приєднанні України до антиосманської коаліції західноєвропейських або східноєвропейських держав:

- українсько-московський похід Дмитра Вишневецького;
- посол Еріха Ласоти від імператора Рудольфа II на Запорозжя у 1594 році;
- політика гетьмана Петра Сагайдачного;
- сухопутний похід козаків на Молдову;
- морський похід козаків проти Кримського ханства та Османської імперії;
- участь козаків в антиосманських планах Володимира IV.

³⁴ *Леп'явко С.* Козацькі війни кінця XVI ст. в Україні. Сіверянська думка. Чернігів, 1996. С. 257.

³⁵ Україна і Османська імперія. Історик про османський вектор козацької політики. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29906299.html>

Ця ідеологія і традиція мала великий вплив на українських політичних і церковних лідерів XVII століття, таких як Богдан Хмельницький, Тимофій Хмельницький, Петро Дорошенко, Іван Мазепа. Її також можна знайти у гетьмана-вигнанця Пилипа Орлика.

Однак паралельно з цією ідеєю в українській політиці, особливо після 1648 року, існувала діаметрально протилежна лінія мислення, яка подекуди переважала, коли було визначено новий курс української політики щодо Османської імперії. Він передбачав союз між Україною та Османською імперією і Кримським ханством на протигагу планам і зусиллям Речі Посполитої та Московії завоювати Україну або поділити українські землі між собою. Смертельна боротьба з Річчю Посполитою за виживання та розширення молоді української держави зумовила необхідність союзу з Османською імперією та Кримським ханством, а згодом і з Московським царством³⁶.

Такою була зовнішньополітична лінія Богдана Хмельницького щодо Криму після підписання польсько-московської угоди Адамом Кайсілом у 1647 році. Шукаючи союзника проти Речі Посполитої, Богдан Хмельницький уклав договір з Кримом³⁷ (кінець 1647 – початок 1648 рр.) і розпочав війну за перемогу: у червні 1648 р. українська дипломатична місія на чолі з кропивницьким полковником Філоном Джаларієм у Стамбулі уклала союз з Османською імперією, визнала Україну суверенною державою та заборонила кримському хану грабувати українські землі.

Згодом османський султан підписав із Військом Запорозьким морський договір, який регулював торговельні відносини між Османською імперією та Україною. Однак союз між Україною та Османською імперією був вороже

³⁶ Гетьман Петро Дорошенко та його доба в Україні. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, приуроченої до 350-ї річниці початку гетьманування Петра Дорошенка, з ініціативи Володимира Володимировича Кривошеї та на вшанування його світлої пам'яті. Київ. 2015. С. 31.

³⁷ Бахчисарай 1648: Українсько-Кримський союз. URL: <https://uain.press/blogs/bahchisaraj-1648-ukrayinsko-krimskij-soyuz-763666>

зустрінутий з боку Криму, а з приходом султана Мехмеда IV взяло гору бачення татарського хана Іслама Гірея III, якому османи доручили «північне (тобто українське) питання». 1650 року переговори з османами відновилися, османам було запропоновано протекторат над Україною, яка, як і Молдова та Валахія, мала стати залежною від Османської імперії³⁸. Незважаючи на опозицію з боку української шляхти та вищого духовенства, на початку 1651 року Богдан Хмельницький схвалив протекторат Османської імперії. Однак у 1652–1653 роках спроби Хмельницького створити союз між Україною та Молдовою під протекцією Османської імперії зазнали невдачі, що призвело до союзу України з Москвою³⁹. Так, на Переяславській раді 1654 року були підписані «Березневі статті»⁴⁰, які формально заборонила відносини з Османською імперією. Але на цьому не зупинилися відносини з Османською імперією, і в 1655 році українсько-османський союз було відновлено.

Союзи та відносини з Османською імперією залишалися традиційною політичною лінією України і надалі. Хоча існували певні відмінності, зумовлені зміною міжнародно-політичної ситуації у Східній Європі, майже всі наступники Богдана Хмельницького продовжували цю традицію у ключові моменти виживання Козацько-Гетьманської держави. Іван Виговський, Павло Тетеря, Петро Дорошенко та Юрій Хмельницький зосередили свої зусилля на допомозі та союзах з Османською імперією, особливо після Андрусівського договору (1667 р.)⁴¹, який розділив Україну на польську та московську території. Гетьман Іван Брюховецький розірвав конфлікт з Москвою у 1668 році і відправив делегацію на чолі з лубенським полковником Григорієм Гамалією для

³⁸ Ханська Україна: terra incognita нашої історії. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/10/30/hanska-ukrayina-terra-incognita-nashoyi-istoriyi/>

³⁹ Петро Дорошенко: від гетьмана обох берегів Дніпра до в'ятського воєводи. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28063828.html>

⁴⁰ Переяславська рада / Березневі статті 1654 року. URL: <https://www.promoteukraine.org/uk/pereyaslavska-rada-bereznevi-statti-1654-ro/>

⁴¹ Андрусівський договір. URL: <https://encyclopedia.com.ua/entry-82>

переговорів про захист України з боку Османської імперії. Делегація була успішною, але смерть Брюховецького поклала край цим зусиллям.

Союз між Україною та Османською імперією був офіційно оформлений за гетьмана Петра Дорошенка, який прагнув відновити державу Богдана Хмельницького і поширити її на Західну Україну. 1667 року він розпочав переговори з Османською імперією, а 1668 року було укладено військово-політичний договір про військово-політичний союз між Україною та Османською імперією був укладений у 1668 році. Султан погодився взяти Україну під протекцію Османської імперії, при цьому Україна зберігала повну автономію, вільно обирала гетьмана, звільнялася від сплати данини та отримувала військову допомогу, щоб поставити всю Україну під контроль Війська Запорозького. Угода була затверджена на Корсунській раді у березні 1669 року⁴². Україна під проводом П. Дорошенка брала участь у війні проти Речі Посполитої як союзник Османської імперії, але в жовтні 1672 року не був ратифікований Бучацький договір 1668 року, за яким Річ Посполита поступалася Османській імперії Поділлям, а Дорошенкові – Брацлавщиною та Київщиною. Це стало порушенням українсько-османського договору 1668 року і початком краху османської політики П. Дорошенка.

Капітуляція П. Дорошенка у 1676 році відкрила шлях до нової комбінації османсько-українських домовленостей⁴³. Османи проголосили Юрія Хмельницького, який шість років був ув'язнений у Стамбулі, «князем всієї України і гетьманом війська Запорозького» (1677–1681) і уклали з ним договір, подібний до договору з П. Дорошенком; у так званих Чигиринських походах 1677–1678 років. Поразка Ю. Хмельницького у 1681 році та невдачі його наступника, відомого молдавського полководця Г. Дуки (1681–1682),

⁴² Українські землі наприкінці 50-их у 80-ті рр. XVII ст. URL: <https://ed-era.com/projects/znohistory/m2/19>

⁴³ Османська Україна Петра Дорошенка. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/11/09/osmanska-ukrayina-petra-doroshenka/>

призначеного Османською імперією, призвели до Бахчисарайського миру між Османською імперією та Московським царством 13 січня 1681 року та поразки Османської імперії під Віднем у 1683 році поклала край агресивній політиці Османської імперії у Східній Європі та Україні.

За часів правління гетьманів І. Мазепи та П. Орлика політика України щодо Османської імперії характеризувалася різними комбінаціями обох політичних концепцій – антиосманської та османської⁴⁴. У перший період гетьманування (до 1700 року) Мазепа виступав речником антиосманської політики, Україна брала активну участь у Священній Лізі, а сам Мазепа очолював успішні військові кампанії проти османських укріплень. Однак у другий період (з 1701 року) Мазепа шукав порозуміння з Османською імперією і прагнув її співпраці у боротьбі проти московського панування в Україні; поразка під Полтавою у 1709 році зірвала будь-яку спробу створення великої антимосковської коаліції, і І. Мазепа, К. Гордієнко та частина їхнього війська знайшли притулок в османських землях. Гетьман П. Орлик разом з османсько-татарськими військами брав участь у військових операціях на Правобережній Україні до битви під Плутоном у 1711 році. Він уклав союз між Україною та Кримом у 1711 році і намагався відновити його з Османською імперією у 1712 році. Османська імперія визнала владу П. Орлика на Правобережжі, але не надала йому достатньої допомоги, і Правобережжя перейшло під контроль Речі Посполитої.

З 1722 року П. Орлик був інтернований у Салоніках і жив на території Османської імперії до кінця свого життя (1742 р.)⁴⁵. Це знайшло відображення в його антиосманській (антиісламській) ідеології, яка ґрунтувалася на давніх

⁴⁴ Іван Мазепа та Пилип Орлик – будівничі нової України. URL: <https://www.museumsun.org/history/3/17>

⁴⁵ Дипломатія проти імперій: чи мала шанс на перемогу визвольна війна Пилипа Орлика? URL: <https://armyinform.com.ua/2021/10/20/dyplomatiya-proty-imperij-chy-mala-shans-na-peremogu-vyzvolna-vijna-pylypa-orlyka/>

українських традиціях XVI–XVII століть і була посилена його власним досвідом гетьмана-вигнанця. Це була остання спроба політики української незалежності проти Османської імперії.

У XVIII столітті Гетьманщина та Запорізький край були змушені брати участь у війнах між Російською імперією та Османською імперією у 1735–1739, 1768–1774 та 1787–1791 роках, в результаті яких османи були витіснені з Південної України; у 1774 році було звільнено трикутник річок пониззя Дніпра-Бугу і Кримське ханство стало незалежним від Османської імперії (Кючук-Кайнарджийський мирний договір). Після зруйнування Запорозької Січі (1775 р.) частина козаків перейшла до Османської імперії і заснувала Задунайську Січ. У 1783 році Росія анексувала Кримське ханство, а в 1791 році приєднала Ханську Україну між долинами Бугу і Дністра⁴⁶. Після ліквідації османсько-татарських територій на північ від Чорного моря Османська імперія припинила своє існування. Османська імперія більше не була сусідом України.

У 1774 році під час російсько-турецької війни Австрія окупувала Буковину, яка входила до складу Молдови і понад два з половиною століття перебувала під владою Османської імперії⁴⁷.

У XIX столітті російсько-турецькі війни тривали: у 1806–1812 (окупація Росією Бессарабії), 1828–1829, 1853–1856 (Кримська війна) та 1877–1878 роках українці вступали у війну на боці Росії та поневолили Балкани і сприяли визволенню поневолених народів Балкан. Під впливом польських емігрантів на чолі з князем Адамом Чарторийським були спроби організувати антиросійський рух за допомогою Османської імперії. В середині XIX століття Михайло Чайковський, який брав участь у польському повстанні 1831 року, з 1848 року

⁴⁶ Перша анексія Криму 235 років тому: Росія тоді також порушила домовленості – історик. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29410425.html>

⁴⁷ Австрійський період. URL: <https://buk2016.wordpress.com/2016/04/17/%D0%B0%D0%B2%D1%81%D1%82%D1%80%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9-%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%BE%D0%B4/>

жив у Стамбулі, прийняв іслам і змінив ім'я на Садик-паша. Він переконав османський уряд створити козацькі полки («султанські козаки») в османській армії з українських поселенців з північної Добруджі, які брали участь у Кримській війні. Ці полки проіснували до 1861 року. Українські добровольці також брали участь у боротьбі південних слов'ян проти османського панування у 1875–1877 роках, коли українці зібрали значні кошти та організували медичну допомогу⁴⁸.

Під час османсько-російської війни 1877–1878 років 115 984 турецьких солдатів потрапили в полон до російської армії⁴⁹. Багатьох османських військовополонених розмістили в орендованих квартирах по усій тодішній окупованій Росією Україні, а в 1877 році російська влада винайняла палац у Стрижавці і перетворила його на шпиталь, де під наглядом лікувалися поранені і хворі османські військовополонені. Деякі з них померли від ран або з інших природних причин. Поруч з християнським цвинтарем з ініціативи графа Тадеуша Грохольського було створено мусульманський цвинтар, висаджено хвойні дерева та обкопано ровами. У 1879–1881 роках граф Грохольський повернув собі територію Стриявки, яку забрала російська влада. Відновлюючи та впорядковуючи маєток у Стриявці, граф вирішив встановити пам'ятник 49 османським солдатам, які померли у шпиталі, на мусульманському кладовищі, яке було збудоване для них. Для цього він привіз зі Стамбула мармурові плити, на яких староосманською каліграфією були викарбувані півмісяць і п'ятикутна зірка⁵⁰.

⁴⁸ Півтори тисячі років разом. Спільна історія українців і тюркських народів. URL: <http://flibusta.site/b/535601/read>

⁴⁹ *Tütüncü, Mehmet*. A monument from 1881 for mass grave of Turkish soldiers in Srtizawka // Емінак: науковий щоквартальник. 2018. № 2 (22). Т. 2. (Англійська). С. 14–21.

⁵⁰ *Федоришен О.* Меморіал воїнам Османської армії у Стрижавці 1881 р.: дослідження та реставрація. Вінниця. Матеріали Вінницької Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції. 2023. 190 с.

Під час Першої світової війни Османська імперія воювала з Російською імперією, і в листопаді 1914 року міністр внутрішніх справ Османської імперії Талат-бей прийняв делегацію Союзу визволення України та пообіцяв підтримку в боротьбі за незалежність України. Представництво Союзу визволення України, очолюване Мереневським, активно діяло в Стамбулі і видавало листівки для османських солдатів («Asker») та інформаційний журнал «Украина, Rusya, Türkiye, Magâlemerrnестmu'asi» (1915 р.).

Навесні 1916 року російські війська, до яких приєдналася велика кількість українців, окупували східну Анатолію з центром у Трапезунді (Трабзоні) і утримували його до 1918 року. Після березневої революції 1917 року в Трапезунді була організована українська громада під редакцією Григорія Хименка. Виходили «Вісті Трапезундської української громади»; у вересні 1917 року Центральна Рада призначила М. Свідерського трапезундським повітовим комісаром для підготовки до українізації армії, а в жовтні 1917 року в Трапезунді відбулася військова конференція. Однак на початку 1918 року росіяни залишили Трапезунд, і всі українці виїхали в Україну.

Дипломатичні відносини між Османською імперією та Українською Народною Республікою були встановлені після підписання 9 лютого 1918 року Брестського миру⁵¹, за яким Порта визнала Україну як незалежну державу.

У той час на дипломатичному рівні між Україною та Османською імперією порушувалися такі питання: врегулювання питань безпеки на Чорному морі, визнання Вселенським патріархатом автокефалії Української православної церкви, розвиток взаємовигідних політичних та економічних відносин⁵²,

⁵¹ Історія України: Навч. посіб. Київ. 2013. 685 с.

⁵² До 90-річчя українсько-турецького Договору про дружбу і братерство від 2 січня 1922 року. Сходознавство. № 59. 2012. С. 148—163.

репатріація затриманих і військовополонених, матеріальні компенсації та взаємні пільги⁵³.

Дипломатичні відносини між Соціалістичною Радянською Республікою Україна та Урядом Великих Національних Зборів Туреччини були встановлені після підписання 2 січня 1922 року Договору про дружбу і приязнь, що призвело до взаємного визнання.

Передумовою цього стало посилення блокади кемалістської Туреччини у 1920 році, проти якої уряд Мустафи Кемалю Ататюрка почав шукати моральну, матеріальну та військову підтримку на півночі. У березні 1921 року було підписано Московський договір з Російською Федерацією, а в жовтні – з Вірменією, Карський договір з Азербайджанською та Грузинською РСР, а в грудні того ж року до Анкари прибула надзвичайна місія УСРР на чолі з Михайлом Грюнзе. 25–29 грудня відбулася українсько-турецька конференція, на якій було передано турецькому уряду великі грошові суми, а 2 січня 1922 року було підписано Договір про дружбу і братерство між УСРР і Туреччиною (Анкарський договір). Обмін ратифікаційними грамотами відбувся у червні 1922 року, під час візиту турецького міністра охорони здоров'я Різи Нур до Харкова⁵⁴.

Згідно з договором, УСРР не визнає законності окупації Енте низки турецьких територій, включаючи Стамбул, а підписанти заявляють, що статус Чорноморських проток має бути визначений конференцією чорноморських держав за умови поваги до суверенітету і безпеки Туреччини, і що сторони не допустять жодних ворожих до будь-якої з них дій. Зобов'язуються запобігати створенню або присутності на своїй території організацій, груп або посадових

⁵³ Українська державність у ХХ столітті: Історико-політологічний аналіз. Політ. Думка. Київ. 1996. 434 с.

⁵⁴ Там само.

осіб, а також встановлювати систему режиму найбільшого сприяння для громадян кожної Договірної Сторони на своїй території.

Після підписання договору торговельні відносини між Україною та Туреччиною зміцнюються⁵⁵: у 1922 році в Анкарі відкривається радянське торговельне представництво, в Трабзоні, Самсуні, Мерсині та Інеболі створюються агентства, що представляють інтереси УСРР. У 1925 році в Харкові засновується Українська східна торгівельна палата, а в Стамбулі – Український торговельно-промисловий інститут з філіями створено Український східний торговельний інститут з філіями в Києві та Одесі. Турецькі кораблі отримали право заходити в українські чорноморські та азовські порти без необхідності отримання спеціальних віз від радянського представника в Туреччині, а Одеса, Миколаїв і Херсон стали основними портами для українсько-турецької торгівлі. Навіть після утворення СРСР значна частина турецького експорту до СРСР йшла через українські порти. Українська влада надавала турецьким купцям право безперешкодно приїжджати в Україну та здійснювати комерційні операції на ярмарках, що проводилися у 1920-х роках. Вартість українського експорту до Туреччини у 1921–1922 роках становила 2118,9 тис. рублів. У радянський період Туреччина посідала провідне місце у зовнішній торгівлі УСРР, а у 1926-1927 рр. на турецьку зовнішню торгівлю припадало 45 % усієї зовнішньої торгівлі УСРР і 35 % експорту Радянського Союзу до Туреччини.

20 вересня 1923 року, після утворення СРСР, УСРР делегувала своє представництво в міжнародних відносинах федеральному центру.

Отже, історія відносин між Україною та Туреччиною дуже тривала та насичена. Ще починаючи з козацької доби між двома країнами відбувалися різні переговори, зустрічі і так основа взаємозв'язків сягає досить значного періоду історії у розбудові відносин.

⁵⁵ Там само.

2.2. Договірньо-правова база українсько-турецьких відносин (1991–2023 рр.)

У новітній історії Турецька Республіка визнала державну незалежність України 16 грудня 1991 року. 3 лютого 1992 року був підписаний Протокол про встановлення дипломатичних відносин між Україною і Туреччиною⁵⁶. 3 квітня 1992 року в Києві було відкрито Посольство Туреччини, а 3 січня 1993 року в Анкарі розпочало роботу Посольство України. На території Туреччини діють також Генеральне консульство України у Стамбулі та Консульство України в Анталії.

Туреччина, зі свого боку, представлена Посольством у Києві та Генеральним консульством в Одесі.

Основу добросусідських відносин між Україною та Туреччиною закладено в таких міжнародно-правових документах, як Договір про дружбу та співробітництво між Україною та Туреччиною від 4 травня 1992 року⁵⁷ та Спільний план дій між Кабінетом Міністрів України та Урядом Туреччини з розширеного співробітництва⁵⁸ від 2 квітня 2004 року⁵⁹.

Між Україною та Туреччиною підписано 136 міжурядових та 146 двосторонніх документів, які регулюють відносини практично в усіх сферах. Основним є Договір про дружбу та співробітництво між Україною та

⁵⁶ Протокол про встановлення дипломатичних відносин між Україною і Турецькою Республікою. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_024#Text

⁵⁷ Договір про дружбу і співробітництво між Україною і Турецькою Республікою. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_005#Text

⁵⁸ Спільний план дій між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки з розширеного співробітництва. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_039#Text

⁵⁹ Таранова А. А. Договірньо-правова база українсько-турецьких відносин // Становлення сучасної Української держави: роль європейських цінностей у формуванні демократичного буття : міжнар. наук. конф. в рамках міжнар. проєкту Еразмус+ за напрямком Модуль Жана Моне «Імплементация європейських цінностей як базис демократії в Україні»: тези / М-во освіти і науки України; ЧНУ ім. Петра Могили. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2023. С. 196–197.

Туреччиною від 4 травня 1992 року, який визначив основні напрями, форми та методи співробітництва сторін, а також Спільна декларація про створення стратегічного механізму високого рівня. Стратегічна Рада між Україною та Туреччиною від 25 січня 2011 року встановила між сторонами особливий характер відносин – стратегічне партнерство та створила основний інституційний механізм реалізації цих відносин.

Серед чинних українсько-турецьких документів угоди про: дуже важливу економічну та торговельну співпрацю; уникнути подвійного оподаткування; сприяння та захист взаємних інвестицій; співпрацювати у боротьбі зі злочинністю; у сфері правоохоронної діяльності; співробітництво в галузі енергетики; міжнародні комбіновані перевезення; міжнародні автомобільні перевезення; морський транспорт; у сфері дослідження та використання космосу, науки і техніки; кооперація оборонної промисловості; військова підготовка; військове та фінансове співробітництво; співробітництво в галузі науки; співпраця між службами хостингу; співробітництво у сфері запобігання стихійним лихам і надзвичайним ситуаціям та ліквідації їх наслідків, а також консульська конвенція⁶⁰.

Договірно-правову основу двосторонніх відносин в аграрно-промисловому комплексі між Україною та Туреччиною висвітлює чинний протокол про технічне, науково-економічне співробітництво між Мінагропромисловістю України та Міністерством сільського господарства та сільського господарства Турецької Республіки від 4 травня 1992 року⁶¹.

Розбудова відносин між Україною та Туреччиною триває і так 14 липня 1993 року був підписаний Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством

⁶⁰ Посольство України в Турецькій Республіці. Договірно-правова база. URL: <https://turkiye.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/dogovirno-pravova-baza>

⁶¹ Міністерство економіки України. Турецька Республіка. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=df2798ad-b9e4-421d-ac39-12b253b2d03d&title=Turechchina>

оборони України⁶² та Міністерством національної оборони Турецької Республіки та 9 вересня 1993 році між країнами було підписано Меморандум про взаєморозуміння⁶³.

1994 рік ознаменувався підписанням угоди між Урядом України та Урядом Турецької Республіки про співробітництво в галузях військової підготовки, технологій та науки⁶⁴. 7 квітня 1994 року було підписано Меморандум про принципи реалізації консульських відносин між Україною та Туреччиною⁶⁵.

У 1996 році було підписано ряд угод про співробітництво в галузі ветеринарії⁶⁶, культури⁶⁷, торгового судноплавства⁶⁸ та співпрацю у митних питаннях⁶⁹.

У 1997 році було укладено угоду між урядом України та урядом Турецької Республіки про нафтопровідну систему Джейхан – Самсун⁷⁰. Також договірно-правова база відносин розширюється за рахунок угод про культурне та наукове співробітництво⁷¹ між країнами, яке надає вагомий вклад у

⁶² Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством оборони України і Міністерством національної оборони Турецької Республіки. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_042#Text

⁶³ Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України і Урядом Турецької Республіки. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_043#Text

⁶⁴ Угода між Урядом України та Урядом Турецької Республіки про співробітництво в галузях військової підготовки, технологій та науки. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_064#Text

⁶⁵ Меморандум про принципи реалізації консульських відносин між Україною і Турецькою Республікою. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_055#Text

⁶⁶ Конвенція між Урядом України і Урядом Республіки Туреччина про співробітництво в галузі ветеринарії. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_070#Text

⁶⁷ Угода між Урядом України та Урядом Турецької Республіки про культурне співробітництво. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_069#Text

⁶⁸ Угода між Урядом України і Урядом Турецької Республіки про морське торговельне судноплавство. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_036#Text

⁶⁹ Угода між Урядом України і Урядом Турецької Республіки щодо взаємної допомоги у митних питаннях. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_019#Text

⁷⁰ Угода між Урядом України і Урядом Турецької Республіки про нафтопровідну систему Джейхан-Самсун. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_001#Text

⁷¹ Угода між Міністерством України у справах науки і технологій і Радою з наукових та технічних досліджень Турецької Республіки про співробітництво у галузі наукових та технологічних досліджень. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_068#Text

розбудову та налагодження відносин у сфері культури. У 1998 році створено Міжнародний науково-освітній центр високих технологій⁷², який сприяв розвитку освіти між країнами.

Наступний рік став початком для розвитку відносин у сфері мореплавства. Так, були укладені угода про співробітництво причорноморських держав з пошуку та рятування на Чорному морі⁷³ та угода про співробітництво компетентних органів обох держав, відповідальних за свої морські простори у Чорному морі⁷⁴. У 2000 році підписана угода про привілеї та імунітети Комісії із захисту Чорного моря від забруднення⁷⁵. У 2001 році Україна та Туреччина почали проводити спільне дослідження у сфері використання космічного простору⁷⁶. Країни далі продовжують розбудовувати відносини у період з 2002 по 2005 рік у сфері фінансового, спортивного та екологічного співробітництва.

Важливим етапом у розвитку договірно-правової бази став візит Президента України В. А. Ющенка до Турецької Республіки у період з 6 по 8 червня 2005 року. Після цього візиту було укладено кілька міжурядових договорів, що визначили нові аспекти співпраці між країнами. Серед цих документів:

- Договір про співробітництво в галузі енергетики;
- Договір про реадмісію осіб;

⁷² Угода між Міністерством України у справах науки і технологій та Науковою та Технічною дослідною радою Турецької Республіки (ТЮБІТАК) про створення Міжнародного науково-освітнього центру високих технологій. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_088#Text

⁷³ Угода про співробітництво причорноморських держав з пошуку та рятування на Чорному морі. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_071#Text

⁷⁴ Угода між Урядом України і Урядом Турецької Республіки про співробітництво їхніх компетентних органів, відповідальних за свої морські простори у Чорному морі. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_067#Text

⁷⁵ Угода про привілеї та імунітети Комісії із захисту Чорного моря від забруднення. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_148#Text

⁷⁶ Угода між Урядом України та Урядом Турецької Республіки про співробітництво в сфері дослідження та використання космічного простору. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_025#Text

- Договір про співробітництво в галузі залізничного транспорту;
- Договір про співробітництво в галузі науки та технологій;
- Додатковий протокол щодо імплементації Статті 1 Угоди між Урядом України і Урядом Турецької Республіки про співробітництво у боротьбі зі злочинністю (який вже набув чинності);
- Меморандум про взаєморозуміння між Державним комітетом ядерного регулювання України та Державним агентством Турецької Республіки з питань атомної енергетики, спрямований на технічне співробітництво та обмін інформацією в галузі ядерного регулювання.

Протягом першого кварталу 2007 року українська сторона успішно завершила внутрішньодержавні процедури (далі – ВДП), необхідні для ратифікації зазначених міжнародних договорів.

З огляду на важливість розширення сфер співробітництва та надання прагматичного змісту двосторонньому партнерству, 17 січня 2007 року під час офіційного візиту Прем'єр-міністра України В. Ф. Януковича до Туреччини були підписані такі документи:

- Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про оборонно-промислове співробітництво⁷⁷;
- Протокол між Міністерством оборони України та Генеральним штабом Збройних Сил Турецької Республіки щодо співробітництва у сфері обміну інформацією в рамках операції «Чорноморська гармонія»⁷⁸ (набув чинності 25 квітня).

Однак важливо зазначити, що повільний прогрес у ратифікації міжнародних договорів разом із завершенням внутрішніх процедур став

⁷⁷ Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про оборонно-промислове співробітництво. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_062#Text

⁷⁸ Протокол між Міністерством оборони України та Генеральним штабом Збройних Сил Турецької Республіки щодо співробітництва у сфері обміну інформацією в рамках операції «Чорноморська гармонія». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_063#Text

суттєвим стримуючим фактором у розробці належної правової бази. Це пов'язано, зокрема, із затримками з боку внутрішньодержавні процедури та певними обставинами, такими як проведення позачергових парламентських виборів в обох країнах у 2007 році.

Зокрема, важливо відзначити, що українська сторона до сих пір не завершила внутрішньодержавні процедури, які є передумовою для набуття чинності двох міжнародних договорів. Зазначені документи включають:

– Протокол між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про фінансове співробітництво від 21 травня 1998 р. (Постановою Кабінету Міністрів України № 1980 від 14 грудня 1998 р., який був поданий на ратифікацію, але відхилений Верховною Радою України)⁷⁹;

– Угоду між Урядом України та Урядом Турецької Республіки про співробітництво в галузях військової підготовки, технологій та науки від 27 липня 1994 р. (Постановою № 1033 від 8 серпня 2007 р., який був поданий на ратифікацію)⁸⁰.

Ці два міжнародні документи залишаються невирішеними через необхідність виконання внутрішніх процедур, що призводить до затримок у розвитку та укладенні спільних угод між Україною та Туреччиною.

Зі свого боку, станом на 1 червня 2008 року турецька сторона ще не завершила необхідні внутрішньодержавні процедури для набрання чинності внутрішніми процедурами на державному рівні, які стали передумовою для виконання двосторонніх угод про співпрацю в енергетичній сфері, науки і техніки, а також про спільну програму розробки та виробництва комерційних аерокосмічних ракетних комплексів.

⁷⁹ Протокол між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про фінансове співробітництво від 21 травня 1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_011#Text

⁸⁰ Угоду між Урядом України та Урядом Турецької Республіки про співробітництво в галузях військової підготовки, технологій та науки від 27 липня 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_064#Text

Важливо відзначити, що питання прискорення завершення виконання внутрішньодержавних процедур було в центрі уваги під час переговорів між Прем'єр-міністром України В.Ф. Януковичем та Прем'єр-міністром Туреччини Р. Т. Ердоганом, а також під час консультацій на рівні директорів територіальних та консульських департаментів Міністерства закордонних справ обох держав.

Внаслідок комплексу заходів, ініційованих українською стороною для прискорення введення в дію зазначених міжнародних договорів, 3 червня 2007 року парламент Турецької Республіки ратифікував Угоду між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про співробітництво в сфері дослідження та використання космічного простору від 19 грудня 2001 року, яка набула чинності 4 жовтня 2007 року. Крім цього, 24 червня 2008 року турецький парламент ратифікував договори про реадмісію осіб, про співробітництво в галузі залізничного транспорту, про оборонно-промислове співробітництво, а 2 липня 2008 року – договір з питань атомної енергетики щодо технічного співробітництва та обміну інформацією в сфері ядерного регулювання.

В найближчому майбутньому очікується отримання письмового повідомлення про завершення внутрішніх процедур Турецькою Стороною, необхідних для набуття чинності згаданими вище договорами⁸¹.

З метою подальшого розширення двосторонньої договірно-правової бази продовжується переговорний процес щодо проектів таких міжнародних договорів:

- Угоди між Україною та Турецькою Республікою про співробітництво в галузі рибного господарства,
- Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про співробітництво у правоохоронній діяльності,

⁸¹ Стан договірно-правової бази України та Туреччини. URL: http://ukrexport.gov.ua/ukr/ugodi_z_ukrain/ukr/318.html

- Угоди між Кабінетом міністрів України та Урядом ТР про взаємне спрощення візового режиму,
- Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про організацію міжнародного прямого вантажного залізнично-поромного сполучення Україна – Турецька Республіка,
- Угода про співробітництво між Міністерством праці та соціальної політики України та Міністерством праці та соціального захисту Турецької Республіки,
- Протоколу між Державною митною службою України та Митним Підсекретаріатом Турецької Республіки про порядок організації інформаційного обміну щодо товарів та транспортних засобів, які переміщуються між Україною та Турецькою Республікою, а також
- Угоди між Міністерством оборони України та Генеральним штабом Збройних Сил Турецької Республіки про надання Міністерству оборони України Радника з питань логістики⁸².

У 2010 році підписано Меморандум про взаєморозуміння у сфері електронних комунікацій між Національною комісією з питань регулювання зв'язку України та Органом з питань інформаційних та комунікаційних технологій Турецької Республіки⁸³. Укладено Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством оборони України, Генеральним штабом Збройних Сил Турецької Республіки та Штабом Верховного головнокомандувача об'єднаних збройних сил НАТО в Європі з питань обміну даними про повітряну обстановку між командним пунктом повітряного командування «Південь» (м. Одеса,

⁸² Стан договірно-правової бази України та Туреччини. URL: http://ukrexport.gov.ua/ukr/ugodi_z_ukrain/ukr/318.html

⁸³ Меморандум про взаєморозуміння у сфері електронних комунікацій між Національною комісією з питань регулювання зв'язку України та Органом з питань інформаційних та комунікаційних технологій Турецької Республіки. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_074#Text

Україна) та Центром управління та оповіщення (м. Ерзурум, Турецька Республіка).

Також укладено Меморандум про взаєморозуміння між Державним комітетом фінансового моніторингу України та Радою з розслідування фінансових злочинів (MASAK) Міністерства фінансів Турецької Республіки, спрямований на розвиток співробітництва в сфері обміну фінансовою інформацією, особливо в контексті протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму⁸⁴.

У 2011 році проводилась співпраця у таких сферах як, культура⁸⁵, повітряне сполучення⁸⁶, енергетика, вугільна промисловість⁸⁷ та інші. Україна та Туреччина співпрацюють в рамках конкурентної політики Антимонопольного комітету. Так, 9 жовтня 2013 року підписано Меморандум про співробітництво у сфері конкурентної політики між Антимонопольним комітетом України та Турецьким конкурентним відомством⁸⁸.

З 2016 року Україна та Туреччина почали співпрацювати у військово-фінансовій сфері. Так, була укладена угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про військово-фінансове співробітництво⁸⁹ та

⁸⁴ Меморандум про взаєморозуміння між Державним комітетом фінансового моніторингу України та Радою з розслідування фінансових злочинів (MASAK) Міністерства фінансів Турецької Республіки щодо співробітництва в сфері обміну фінансовою інформацією, пов'язаною з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_073#Text

⁸⁵ Програма співробітництва між Урядом України і Урядом Турецької Республіки у сфері культури. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_092#Text

⁸⁶ Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про повітряне сполучення. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_083#Text

⁸⁷ Меморандум про взаєморозуміння у галузі енергетики між Міністерством енергетики та вугільної промисловості України і Міністерством енергетики та природних ресурсів Турецької Республіки. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_075#Text

⁸⁸ Меморандум про співробітництво у сфері конкурентної політики між Антимонопольним комітетом України та Турецьким конкурентним відомством. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_089#Text

⁸⁹ Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про військово-фінансове співробітництво. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_002-16#Text

підписано Протокол про виділення фінансової допомоги⁹⁰. У 2018 році Міністерство економічного розвитку і торгівлі України та Відомство з патентів і торговельних марок Туреччини затвердили робочий план на 2018-2019 рік⁹¹, де детально розкрили співпрацю у даній сфері. 10 червня 2019 року підписаний Меморандум про взаєморозуміння між Державною авіаційною службою України та Генеральною дирекцією цивільної авіації Туреччини щодо розвитку безпеки цивільної авіації⁹².

У 2020 році договірно-правова база між Україною та Туреччиною активізувалася. Таким чином було підписано ряд угод та протоколів таких як, Протокол про співробітництво між Державною архівною службою України та Дирекцією державних архівів при Президенті Турецької Республіки⁹³, Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про військово-фінансове співробітництво⁹⁴ та Протокол між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про втілення фінансової допомоги⁹⁵.

Активно розвивається співпраця у 2022 році галузях високих технологій, авіації та космічних галузях. В ході даної співпраці була підписана Рамкова угода між Урядом України та Урядом Турецької Республіки про співробітництво в сферах високих технологій, авіаційний та космічних

⁹⁰ Протокол між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про втілення фінансової допомоги. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_003-16#Text

⁹¹ Робочий план на 2018-2019 щодо співробітництва між Міністерством економічного розвитку і торгівлі України та Відомством з патентів і торговельних марок Турецької Республіки. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_001-18#Text

⁹² Меморандум про взаєморозуміння між Державною авіаційною службою України та Генеральною дирекцією цивільної авіації Туреччини щодо розвитку безпеки цивільної авіації. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_001-19#Text

⁹³ Протокол про співробітництво між Державною архівною службою України та Дирекцією державних архівів при Президенті Турецької Республіки. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_003-20#Text

⁹⁴ Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про військово-фінансове співробітництво. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_002-20#Text

⁹⁵ Протокол між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про втілення фінансової допомоги. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_001-20#Text

галузях⁹⁶. У 2023 році продовжується активізація роботи у всіх галузях співробітництва, яка підкріплена угодами. Так, 10 жовтня 2023 року Україна та Туреччина закріпили свою співпрацю у торговельній сфері Меморандумом про взаєморозуміння щодо Угоди про вільну торгівлю між країнами⁹⁷.

У ході робочого візиту Президента України Володимира Зеленського до Турецької Республіки 7 липня 2023 року було підписано Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством з питань стратегічних галузей промисловості України й Міністерством промисловості та технологій Турецької Республіки у сфері стратегічних галузей промисловості. 23 жовтня 2023 року було підписано Меморандум про взаєморозуміння щодо Угоди про вільну торгівлю між Урядом України та Урядом Турецької Республіки та двосторонньої торгівлі.

Триває переговорний процес щодо укладення міжнародних договорів про соціальне забезпечення, співпраці у сфері міграції, військової сфері, співробітництва у правоохоронній галузі, у сфері культури, освіти та інформації.

У цілому можна констатувати, що договірно-правова база між Україною та Турецькою Республікою продовжує системно оновлюватися та розвиватися. Важливим завданням у контексті зміцнення стратегічного партнерства між двома країнами залишається забезпечення ефективної імплементації чинних договорів та належної підготовки проектів нових угод⁹⁸.

Отже, можна констатувати, що договірно-правова база відносин України та Турецької Республіки досить ґрунтовна та обширна. Так, починаючи з

⁹⁶ Рамова угода між Урядом України та Урядом Турецької Республіки про співробітництво в сферах високих технологій, авіаційний та космічних галузях. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_001-22#Text

⁹⁷ Меморандум про взаєморозуміння щодо Угоди про вільну торгівлю між Урядом України та Урядом Турецької Республіки та двосторонньої торгівлі між Урядом України та Урядом Турецької Республіки. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_001-23#Text

⁹⁸ Посольство України в Турецькій Республіці. Договірно-правова база. URL: <https://turkiye.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/dogovirno-pravova-baza>

періоду визнання Туреччини незалежності України тривають тісні взаємні контакти та досі триває розвиток, що дає змогу на подальшу перспективу стабільного розвитку у роботі в різних галузях.

РОЗДІЛ 3

СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНА – ТУРЕЧЧИНА В РІЗНИХ ГАЛУЗЯХ

3.1. Політичні відносини України з Турецькою Республікою

Для Турецької Республіки Україна є важливим регіональним партнером. Ціною політичної підтримки нашої держави влада Туреччини прагне продемонструвати свій потенціал як впливового міжнародного гравця.

Це є свідченням цінності претензій Туреччини на регіональне лідерство та ілюстрацією конструктивного характеру турецької політики. Особливим аспектом українсько-турецьких відносин залишається кримськотатарський фактор, значення якого усвідомлюється турецькою владою в контексті панівної доктрини пантюркізму.

Гарантією високого рівня українсько-турецького партнерства є його інституціоналізація. Таке партнерство розвивається навколо роботи Стратегічної ради високого рівня між Україною та Туреччиною⁹⁹, яка є ключовим елементом поточного діалогу на найвищому рівні. В останні роки активізація співпраці призвела до запуску так званого формату «квадриги» – регулярних зустрічей на рівні міністрів оборони та закордонних справ¹⁰⁰.

Туреччина досі підтримує територіальну цілісність України. Невизнання незаконної анексії Криму свідчить про причетність держави до роботи «Кримської платформи»¹⁰¹. Водночас слід зазначити, що погляди України та Туреччини на ситуацію в Чорноморському регіоні не завжди збігаються. По-

⁹⁹ Спільна декларація Дев'ятого засідання Стратегічної ради високого рівня між Україною та Турецькою Республікою. URL: <https://www.president.gov.ua/news/spilna-deklaraciya-devyatogo-zasidannya-strategichnoyi-radi-67909>

¹⁰⁰ Гавриленко Н., Бобовський А., Замікула М., Параховський Б., Широкий І. Ус. Г., Яворський Г. Стратегічне партнерство з Турецькою Республікою: зовнішньоекономічні аспекти. Київ. 2022. С. 4.

¹⁰¹ Кримська платформа. URL: <https://crimea-platform.org/>

перше, на відміну від України, Туреччина традиційно виступає проти присутності зовнішніх акторів (США, країни Західної Європи) у цьому регіоні. Контролюючи стратегічно важливий регіон Чорноморської протоки, вона систематично пропагує ідею стабільного регіонального простору, де всі чорноморські країни мають взаємовигідно співпрацювати та вирішувати спірні питання у вузькому колі. Насправді така позиція вигідна російській федерації, яка користується можливістю зміцнити свої позиції в Чорному морі.

По-друге, Туреччина в принципі не готова йти на жорстоку конфронтацію з РФ, незважаючи на наявність протиріч і конфлікту інтересів на Близькому Сході, у Північній Африці та на Південному Кавказі. Геополітичні амбіції турецького уряду та економічні потреби держави змушують Туреччину підтримувати стабільні відносини з російською федерацією.

Тут не йдеться про справжнє партнерство чи розуміння, але Туреччина враховує вплив РФ у стратегічно важливих для країни регіонах.

Вона веде складну геополітичну гру з росією, яка характеризується співпрацею в одних питаннях і протистоянням в інших. Необхідно враховувати специфіку зовнішньополітичної позиції Партії справедливості та розвитку та її лідера – Реджепа Тайпа Ердогана. Фактично вони системно проводять політику диверсифікації зовнішньополітичних відносин і мають певну багатовекторність. Нинішній турецький уряд дуже критично ставиться до гегемонії Заходу на міжнародній арені та готовий розвивати відносини зі своїми опонентами. Головною цінністю Р. Т. Ердогана є незалежність зовнішньої політики Республіки. Тому діалог з російською федерацією спрямований на те, щоб показати Європі та Америці, що Туреччина є самостійним суб'єктом.

Крім того, в контексті глибокої економічної кризи в Туреччині, Анкара шукає будь-яку можливість покращити ситуацію. Це конкретизує розширення торговельних відносин з російською федерацією і забезпечує потік російських туристів до Туреччини. Економіка Туреччини все ще залежить від російських

енергоносіїв. В основному це стосується імпорту російського газу, на який припадає більша частина торгового балансу та забезпечує негативне сальдо для Туреччини. Ще одним аспектом співпраці є будівництво Росатомом атомної електростанції «Аккую» на території Туреччини¹⁰². Висока іміджева важливість проекту, завершення першої фази якого заплановане було на 2023 рік (до 100-річчя Турецької Республіки), ще більше посилює залежність турецької влади від співпраці з Російською Федерацією в цій справі¹⁰³. У 2024 році Туреччина має намір запустити у роботу перший блок АЕС «Аккую», яка на південному сході країни, в провінції Мерсін¹⁰⁴.

У цих умовах Туреччина зберігає стриманість перед обличчям агресії росії проти України. Вона завжди підтримувала територіальну цілісність нашої держави, що послідовно підтверджувалось Президентом, іншими високопосадовцями та МЗС Туреччини у відповідних заявах.

Динаміка контактів на високому рівні в рамках політичного діалогу між Україною та Турецькою Республікою є дуже високою, оскільки через своє географічне розташування та зв'язки країни знаходяться в орбіті інтересів одна одної. Позитивні відносини між людьми відбуваються завдяки прагненню сторін розвивати взаємовигідне співробітництво у сферах економіки, торгівлі, транспорту, енергетики, оборонної промисловості. Для досягнення практичних результатів проводяться засідання Стратегічної ради високого рівня між Україною та Туреччиною під співголовуванням Президентів двох держав за активного діалогу керівників зовнішньополітичних відомств, у тому числі в

¹⁰² В Туреччині урочисто відкрили першу АЕС, яку побудував «Росатом». URL: <https://mind.ua/news/20256645-v-turechchini-urochisto-vidkrili-pershu-aes-yaku-pobuduvav-rosatom>

¹⁰³ Сочі Ердогана. Дискусія І. Семиволоса та Є. Габер. Центр близькосхідних досліджень, 07.08.2022 р. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=g-mnhIMAayM&t=299s>

¹⁰⁴ Туреччина хоче запустити в 2024 році перший блок АЕС, яку буде «Росатом». URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3793777-tureccina-hoce-zapustiti-v-2024-roci-persij-blok-aes-aku-budue-rosatom.html>

Україні. В рамках Спільної групи стратегічного планування та у сфері міжнародних заходів відбувається активний галузевий діалог.

Так, переговори на рівні президентів відбулися 9 квітня 2018 року (Стамбул, Туреччина), 12 червня 2018 року (Ескішехір, Туреччина), 12 липня 2018 року (Брюссель, НАТО), 27 вересня 2018 року (Нью-Йорк, ГА ООН), 3 листопада 2018 (Стамбул, 7-е засідання Стратегічної ради), 5 та 6 січня 2019 (Стамбул).

7–8 серпня 2019 року Президент України В. Зеленський відвідав Турецьку Республіку¹⁰⁵ (м. Анкара, Стамбул), під час якого провів зустрічі з Президентом Туреччини Р. Ердоганом, за підсумками якої сторони домовилися сприяти посиленню практичної складової взаємодії в пріоритетні напрямки двостороннього співробітництва.

3 лютого 2020 року президент Туреччини Р. Ердоган відвідав Київ з метою проведення восьмого засідання Стратегічної ради високого рівня¹⁰⁶, під час якого сторони обговорили всі питання двостороннього порядку денного та визначили першочергові кроки для поглиблення стратегічного партнерства та досягнення практичних результатів у сферах стратегічної взаємодії.

На міжурядовому рівні з 10 по 14 квітня 2018 р. відбулося засідання Українсько-Турецького міжурядового комітету з питань економічного та торговельного співробітництва (м. Анкара), 9 липня 2018 р. Прем'єр-міністр України В. Гройсман їздив для участі в церемонії інавгурації Президента Туреччини Р. Ердогана (м. Анкара)¹⁰⁷. 20 травня 2019 р. віце-президент

¹⁰⁵ Ми обов'язково скористаємося своїм шансом змінити країну – Володимир Зеленський на бізнес-форумі у Стамбулі. URL: <https://www.president.gov.ua/news/mi-obovyazkovo-skoristayemosya-svoyim-shansom-zminiti-krayin-56777>

¹⁰⁶ Президент Туреччини прибув з офіційним візитом до Києва (оновлено). URL: https://lb.ua/news/2020/02/03/448827_prezident_turtsii_pribil.html

¹⁰⁷ Гройсман прибув до Туреччини для участі в інавгурації Ердогана – посол. URL: <https://interfax.com.ua/news/political/516866.html>

Туреччини Ф. Октай взяв участь у церемонії інавгурації Президента України В. Зеленського (м.Київ)¹⁰⁸.

На рівні міністрів закордонних справ 29–31 березня 2018 р. відбулося 6-те засідання Спільної групи стратегічного планування (Анкара). 25–26 квітня 2018 р. відбулися переговори глав зовнішньополітичних відомств (Анкара), а також 7 червня 2018 року вони взяли участь у першому спільному іфтарі – Рамаданській пісній вечері для мусульман (Анкара), 1 лютого 2019 року відбулась стратегічна зустріч 7-ї Спільної групи планування (Одеса)¹⁰⁹.

Розвиток міжпарламентського діалогу є важливим елементом політичної взаємодії між Україною та Турецькою Республікою з початку встановлення дипломатичних відносин у 1992 році.

Налагоджені позитивні контакти на рівні голів парламенту, делегатів та керівників парламентських структур. 25 січня 2011 року було підписано спільну декларацію про створення Стратегічної ради високого рівня між Україною та Туреччиною, в якій зафіксовано встановлення стратегічного партнерства між двома країнами. Стратегічна рада високого рівня (HLSC) є вищим органом між Україною та Туреччиною, який відповідає за розбудову стратегій та основних напрямів двосторонніх відносин, координує реалізацію важливих проектів у важливих сферах. Цей механізм очолюють президенти двох країн і зустрічі відбуваються щороку¹¹⁰.

Перше засідання Стратегічної ради високого рівня між Україною і Турецькою Республікою відбулося 22 грудня 2011 року в Анкарі, друге – 13 вересня 2012 року в Києві, третє – 9 жовтня 2013 року в Анкарі, четверте –

¹⁰⁸ Сьогодні відбудеться інавгурація шостого президента України Зеленського. URL: https://lb.ua/news/2019/05/20/427259_segodnya_sostoitsya_inauguratsiya.html

¹⁰⁹ Генеральне консульство України в Стамбулі. Політичні відносини між Україною та Туреччиною. URL: <https://istanbul.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/5471-politichni-vidnosini-mizh-ukrajinoju-i-turechchinoju>

¹¹⁰ Запорожченко А. Створення українсько-турецької Стратегічної ради високого рівня й еволюція відносин між країнами. Науковий журнал «Політикус». Вип.4. 2020. С. 83-92.

20 березня 2015 року в Києві, п'яте – 9 березня 2016 року в Анкарі, шосте – 9 жовтня 2017 року у Києві, сьоме – 3 листопада 2018 року у Стамбулі, восьме – 3 лютого 2020 року у Києві.

Підготовчим механізмом до проведення засідань Стратегічної ради високого рівня є Група стратегічного планування (ГСП), яку співголовують Міністри закордонних справ України та Турецької Республіки.

Міжурядовий комітет з економічного та торговельного співробітництва проводить регулярні засідання під співголюванням співголів, призначених Урядами України та Туреччини.

12 квітня 2018 року в Анкарі відбулося 11-те засідання Комітету¹¹¹. За згодою сторін також регулярно збирається Спільний комітет з питань оборонно-промислового співробітництва під співголюванням заступників міністрів оборони України та Туреччини. 22–23 січня 2020 року відбулось 7-е засідання Комітету в Києві.

Після анексії Криму в 2014 році Генеральна Асамблея ООН прийняла резолюцію, яка підтверджує суверенітет і територіальну цілісність України, не визнає фіктивний референдум, проведений у Криму, закликаючи мирно вирішити ситуацію і не визнавати півострів в межах росії. Під час голосування турецька делегація підтримала резолюцію Генеральної Асамблеї ООН «Територіальна цілісність України» від 27 березня 2014 року¹¹², резолюцію «Ситуація з правами людини в Автономній Республіці Крим та в місті Севастополь (Україна)» від 19.12.2016 р.¹¹³, 19.12.2017 р.¹¹⁴, 22.12.2018 р.¹¹⁵,

¹¹¹ В Анкарі завершилося 11-е засідання українсько-турецької комісії з торговельно-економічного співробітництва. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/v-ankari-zavershilosya-11-e-zasidannya-ukrayinsko-tureckoyi-komisiyi-z-torgovelnno-ekonomichnogo-spivrobitnictva>

¹¹² Про незмінність резолюції ООН щодо територіальної цілісності України. URL: <https://ppu.gov.ua/press-center/pro-nezminnist-rezolyutsiyi-oon-shhodo-teritorialnoyi-tsilisnosti-ukrayini/>

¹¹³ Резолюція Генасамблеї ООН щодо Криму. Зобов'язання держави-окупанта. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28187299.html>

18.12.2019 р.¹¹⁶, 16.12.2020 р.¹¹⁷ та 16.12.2021 р. та резолюції «Проблема милітаризації Автономної Республіки Крим і міста Севастополь (Україна), а також частин Чорного та Азовського морів» від 17.12.2018 р.¹¹⁸, 09.12.2019 р.¹¹⁹, 07.12.2020 р.¹²⁰ та 09.12.2021 р.

Туреччина також підтримує резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Агресія проти України» від 3 лютого 2022 року¹²¹, які засуджують вторгнення росії в Україну, «про призупинення членства російської федерації в Раді ООН з прав людини» від 4 липня 2022 року¹²² та «Територіальної цілісності України: на захист принципів Статуту ООН» від 10 грудня 2022 року, який засуджує фіктивні референдуми росії на окупованих територіях України та є несправедливими для спроб анексії Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей.

¹¹⁴ Генасамблея ООН затвердила "кримську" резолюцію. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-crimea/2367726-genasamblea-oon-zatverdila-krimsku-rezoluciu.html>

¹¹⁵ Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine. 2018. URL: https://vienna.mfa.gov.ua/storage/app/sites/113/TOT_Docs/n1846475.pdf

¹¹⁶ Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine.2019. URL: https://vienna.mfa.gov.ua/storage/app/sites/113/TOT_Docs/a-res-74-168-e.pdf

¹¹⁷ Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine.2020. URL: https://vienna.mfa.gov.ua/storage/app/sites/113/TOT_Docs/a-res-75-192-en.pdf

¹¹⁸ Problem of the militarization of the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine, as well as parts of the Black Sea and the Sea of Azov.2018. URL: https://vienna.mfa.gov.ua/storage/app/sites/113/TOT_Docs/n1841592.pdf

¹¹⁹ Problem of the militarization of the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine, as well as parts of the Black Sea and the Sea of Azov.2019. URL: https://vienna.mfa.gov.ua/storage/app/sites/113/TOT_Docs/a-res-74-17-e.pdf

¹²⁰ Problem of the militarization of the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine, as well as parts of the Black Sea and the Sea of Azov.2020. URL: https://vienna.mfa.gov.ua/storage/app/sites/113/TOT_Docs/a-res-75-29-en.pdf

¹²¹ Генеральна Асамблея ООН ухвалила резолюцію “Агресія проти України”. URL: <https://nkrzi.gov.ua/index.php?r=site/index&pg=99&id=2261&language=uk>

¹²² Генасамблея ООН призупинила членство Росії у Раді ООН з прав людини. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/04/07/genasambleya-oon-pryzupynyla-chlenstvo-rosiyi-u-radi-oon-z-prav-lyudyny/>

Після повномасштабного вторгнення росії в Україну турецька сторона доклала активних дипломатичних зусиль для припинення війни в Україні та вирішення кризи шляхом діалогу та переговорів. Зокрема, 10 березня 2022 р. відбулася зустріч міністрів закордонних справ С. Лаврова та Д. Кулеби в Анталії¹²³, 29 березня 2022 р. – переговори української та російської делегацій у Стамбулі¹²⁴, метою яких є припинення війни. Сторони не підписали жодних документів, але українська сторона запропонувала окрему угоду для забезпечення безпеки України. Україна вважає Туреччину одним із гарантів своєї безпеки. Навпаки, президент Туреччини Реджеп Таїп Ердоган заявив, що країна може стати одним із гарантів безпеки для України, і додав, що готовий виступити посередником і зустрітися з президентом України В. Зеленським і президентом росією В. Путіним, щоб сприяти мирному вирішенню війни та досягти особистої зустрічі між ними¹²⁵.

Турецька Республіка продовжує постачати озброєння в Україну (безпілотники Bayraktar TB2, бронемашини Kırpi). Відповідно до Конвенції Монтре¹²⁶ чорноморські протоки перекриті, що не дозволяє російському командуванню зміцнювати військово-морські сили в Чорному морі за рахунок відправки кораблів з інших баз. Посередництво Туреччини відіграє ключову роль у скасуванні заборони на експорт зерна з України в липні 2022 року¹²⁷. Відновлення експорту не тільки допомагає вирішити світову продовольчу

¹²³ «Може стати переломною». Кулеба та Лавров проведуть зустріч у Туреччині 10 березня. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/03/07/novyna/suspilstvo/mozhe-staty-perelomnoyu.-kuleba-ta-lavrov-provedut-zustrich-turechchyni-10-bereznja>

¹²⁴ У Стамбулі розпочалися переговори між Україною та росією. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/03/29/novyna/polityka/stambuli-rozpochalysya-perehovory-mizh-ukrayinoyu-ta-rosiyeu>

¹²⁵ Туреччина готова стати гарантом безпеки для України, але «потрібно уточнити деталі», – Ердоган. URL: <https://centr.tv/5241-turechchina-gotova-stati-garantom-bezpeki-dlja-ukrajini-ale-potribno-utochniti-detali-erdogan.html>

¹²⁶ Конвенція про режим проток. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_228#Text

¹²⁷ Україна підписала з Туреччиною та ООН угоду про експорт зерна. Що вона передбачає? URL: <https://hromadske.ua/posts/ukrayina-pidpisala-z-turechchinoyu-ta-oon-ugodu-pro-eksport-zerna>

кризу, але й приносить валютні надходження до українського бюджету. У серпні 2022 року у Львові відбулася зустріч президентів України та Туреччини¹²⁸, а також Генерального секретаря ООН. Під час зустрічі обговорили можливі кроки дипломатичним шляхом для припинення українсько-російської війни. Крім того, у вересні за посередництва Туреччини¹²⁹ відбувся обмін полоненими між Росією та Україною, що дозволило захисникам Маріуполя, особливо військовослужбовцям «Азова», повернутися звідти, де він був затриманий Росією.

Водночас Турецька Республіка не приєднується до санкцій, введених проти РФ. Турецькі офіційні особи уникають критики та звинувачень на адресу РФ та її лідерів. В даний час уряд Туреччини створює сприятливі умови для залучення в країну російського бізнесу й туристів. Для залучення туристів до Туреччини було створено три авіакомпанії, що працюють на російському маршруті¹³⁰, і п'ять турецьких банків використовували російську платіжну систему «Мир»¹³¹. Однак після того, як Управління з контролю за іноземними активами (OFAC) Міністерства фінансів США попередило про санкції проти фінансових установ, які використовують платіжну систему «Мир», турецькі банки (зокрема й Isbank та Denizbank) у вересні припинили обслуговувати платіжну систему «Мир», яку використовують туристи з країни-агресора¹³². У той же час Туреччина пропонує Росії використовувати в країні власну платіжну

¹²⁸ Ердоган прибув у Львів, щоб обговорити припинення війни в Україні. URL: <https://suspilne.media/271919-erdogan-priide-u-lviv-sob-obgovoriti-pripinenna-vijni-v-ukraini/>

¹²⁹ Обмін полоненими між Україною та РФ відбувся за посередництва Туреччини — Ердоган. URL: <https://suspilne.media/284232-obmin-polonenimi-miz-ukrainou-ta-rf-vidbuvsja-zaposerednictva-tureccini-erdogan/>

¹³⁰ Три компанії для росіян: як Туреччина допомагає агресору обходити санкції. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/05/4/7138850/>

¹³¹ Посидіти на двох стільцях. Туреччина запропонувала Росії альтернативу картам Мир. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/finance/karti-mir-u-turechchini-zaproponovali-svoyu-platizhnu-sistemu-dlya-turistiv-zrf-ostanni-novini-50274628.html>

¹³² Turkey's Isbank Suspends Use of Russian Mir Cards After US Warning. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-09-19/turkey-s-isbank-stops-using-russian-mir-cards-after-us-warning?leadSource=verify%20wall>

систему Трой замість карток «Мир», щоб у російських туристів не виникало проблем з платежами¹³³.

Залишаючись партнером України, але не припиняючи відносин з РФ, Туреччина намагається використовувати свій статус для посередництва між ними. Анкара хоче відігравати важливу роль посередника в організації переговорного процесу для припинення конфлікту, який заважає її регіональним проектам. Продовження активної фази війни ставить Туреччину в незручне становище, оскільки збереження турецько-російських відносин в умовах продовження російської агресії проти України викликає все більшу критику з боку Заходу. Крім того, турецький уряд враховує і внутрішньополітичні чинники – у 2023 році відбудуться президентські та парламентські вибори. В умовах загострення економічної ситуації в Туреччині Р. Т. Ердоган прагне здобути помітні зовнішньополітичні перемоги та продемонструвати свою вагу на міжнародній арені. Підписання «зернової угоди» про розблокування чорноморських портів України в Туреччині вважають значним успіхом і вважають основою для подальшого розвитку переговорного процесу. Фактично Р. Т. Ердоган веде «човникову дипломатію» і виступає посередником між Києвом і Москвою, допомагаючи лідерам України та Росії ознайомлюватися з позиціями та пропозиціями їхніх опонентів. Слід зазначити, що в даному випадку вона керувалася національними інтересами Туреччини та особистими політичними амбіціями. Слід також зазначити, що неспроможність України протистояти російській агресії не відповідає інтересам Туреччини і контакт Р. Т. Ердогана з Путіним не повинен розглядатися як загрозу нашій державі. У будь-якому випадку, Туреччина не вважається військовим союзником України у боротьбі з Росією. Проте Анкара може

¹³³ Посидіти на двох стільцях. Туреччина запропонувала Росії альтернативу картам Мир. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/finance/karti-mir-u-turechchini-zaproponovali-svoyu-platizhnu-sistemu-dlya-turistiv-zrf-ostanni-novini-50274628.html>

відігравати важливу роль у дипломатичному процесі щодо агресивних дій росії та залишається важливим політичним партнером нашої країни¹³⁴.

Політичні відносини між Україною та Турецькою Республікою виявляються надзвичайно важливими та перспективними для обох країн. Протягом останніх років спостерігається активний розвиток дипломатичних, економічних та культурних зв'язків, що сприяє поглибленню взаєморозуміння та співпраці.

На політичному рівні Україна і Туреччина продовжують зміцнювати свою взаємодію через обмін візитами високопоставлених посадовців, участь у міжнародних форумах та спільні ініціативи. Зокрема, обговорення спільних питань стосовно безпеки, боротьби з тероризмом та зміцнення економічної співпраці є ключовими напрямками співпраці між країнами.

Загалом, політичні відносини між Україною та Туреччиною свідчать про те, що обидві країни прагнуть до спільної побудови стабільного та взаємовигідного партнерства. Такий позитивний тренд взаємодії відкриває нові можливості для подальшого розвитку обох націй і сприяє зміцненню регіональної та міжнародної стабільності.

3.2. Економічна та інвестиційна співпраця України та Туреччини

Турецька Республіка є одним із традиційних і важливих торгових партнерів України в регіоні. За підсумками 2022 року Туреччина посідає 3 місце серед країн світу за обсягом українського експорту та 4 місце за обсягом торгівлі з Україною (1 місце серед країн Центрального регіону Зима).

¹³⁴ Гавриленко Н., Бобовський А., Замікула М., Параховський Б., Широкий І. Ус. Г., Яворський Г. Стратегічне партнерство з Турецькою Республікою: зовнішньоекономічні аспекти. Київ, 2022. С. 7.

3 лютого 2022 року на 10-му засіданні Стратегічної ради високого рівня між Україною та Турецькою Республікою під головуванням Президента України В. Зеленського та Президента Турецької Республіки Р. Т. Ердоган (Київ) Сторони підписали Угоду про вільну торгівлю між Урядом України та Урядом Турецької Республіки¹³⁵. Угода створює додаткові можливості для розвитку торгових відносин через пільгові умови доступу на товарні ринки.

Положення Угоди відповідають стандартам СОТ та зобов'язанням сторін у цій міжнародній організації, забезпечуючи ширшу економічну співпрацю, особливо лібералізацію ринків товарів і послуг¹³⁶.

Серед основних драйверів розвитку турецької економіки можна назвати зовнішню торгівлю товарами.

Політика стимулювання виробництва та експорту готової продукції, здатність підприємств гнучко реагувати на зміни попиту, а також чисельності та підприємницького духу населення та вартості робочої сили зробили країну важливим центром обох цих сфер виробництво та розподіл товарів.

Іншим важливим фактором, що сприяє просуванню турецького експорту в сучасних умовах, є вигідне географічне розташування Туреччини між Європою та Азією. Це значно скорочує витрати, терміни та експорт для багатьох міжнародних компаній, представлених у Туреччині, чия сфера інтересів також поширюється на ринки Близького Сходу та Північної Африки.

У той же час низка економічних проблем, таких як: дисбаланс світової економіки, економічні наслідки війни російської федерації в Україні, посилення монетарної політики більшості центральних банків у світі, енергетика та

¹³⁵ Про підписання Меморандуму про взаєморозуміння щодо Угоди про вільну торгівлю між Урядом України та Урядом Турецької Республіки та двосторонньої торгівлі між Урядом України та Урядом Турецької Республіки. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KR230946>

¹³⁶ Посольство України в Турецькій Республіці. Торговельно-економічне співробітництво між Україною і Туреччиною. URL: <https://turkiye.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/torgovelnno-ekonomichne-spivrobitnictvo-mizh-ukrayinoyu-i-turechchinoyu>

продовольство, криза обмінного курсу турецької ліри (див. Малюнок 1), висока інфляція (у вересні 2022 р. сягнула 83,45 % у річному обчисленні)¹³⁷, занепокоєння інвесторів щодо спроможності втримати фінансову стабільність заважає реалізації потенціалу зовнішньої торгівлі.

Малюнок 1¹³⁸.

Обмінний курс долара США до турецької ліри у 2012–2022 рр., станом на 07.10.2022 р.

Джерело: <https://tradingeconomics.com/usdry:cur>

Для турецьких компаній, які в основному орієнтовані на внутрішній ринок і імпортна складова їхньої продукції становить значну частину загальних витрат, обвал турецької ліри залишається проблемою, серйозною проблемою. Але в той же час знецінення турецької валюти стало поштовхом для експортерів, які витрачають переважно в лірах, а отримують доходи у твердій валюті.

¹³⁷ Turkey's annual inflation hits new 24-year high at 83.45% in September. URL: https://www.businessstandard.com/article/international/turkey-s-annual-inflation-hits-new-24-year-high-at-83-45-in-september122100300443_1.html

¹³⁸ Гавриленко Н., Бобовський А., Замікула М., Параховський Б., Широкий І. Ус. Г., Яворський Г. Стратегічне партнерство з Турецькою Республікою: зовнішньоекономічні аспекти. Київ, 2022. С. 8.

У 2021 році зовнішня торгівля товарами сягне майже 500 мільярдів доларів. США, країна, на яку припадає 61 % ВВП – рекордний показник в історії країни¹³⁹.

Останні 5 років характеризуються зростанням обсягів зовнішньої торгівлі товарами та незначним зниженням у 2019–2020 роках відповідно через макрофінансову не стабільність та пандемію COVID-19, а також через збереження торгівлі. Сальдо торгівлі із зовнішнім світом досяг 46 мільярдів доларів. США.

Експорт Туреччини зазнав помірного зростання з 164 млрд дол. США в 2017 році становили 181 мільярд доларів. США у 2019 році. Період зростання експорту зупинився у 2020 році, коли експорт за кордон впав до 170 мільярдів доларів. США. У 2021 році завдяки економічному відновленню торговельних партнерів і світової торгівлі загалом, а також адаптації турецької економіки до нових умов торгівлі та темпів економічного зростання економіка Туреччини швидко зросла на 11%, а її експорт швидко зріс майже вдвічі з 225 млрд дол. США.

Двостороння торгівля товарами сягнула понад \$7,4 млрд у 2021 році США, на які припадає 5,3 % зовнішньої торгівлі товарами України. Торгівля між Україною та Туреччиною зросла на 52,5 % порівняно з 2020 роком, демонструючи загальну тенденцію до зростання після спадів у 2014–2016 та 2020 роках.

Експорт української продукції до Туреччини зріс на 70% і досяг \$4,1 млрд США. Водночас імпорт товарів турецького походження в Україну зріс на 34,8% до майже 3,3 млрд дол. США. Як і в попередні роки, сальдо зовнішньої торгівлі товарами з Туреччиною досягло позитивного сальдо, сягнувши майже 0,9 млрд дол. США.

¹³⁹ Merchandise trade (% of GDP) – Turkiye. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/TG.VAL.TOTL.GD.ZS?locations=TR&view=chart>

Експорт української продукції до Туреччини – це переважно метали та вироби з них, частка яких зросла з 45,6 % у 2017 році до 49,4 % у 2021 році. Частка експорту продукції мінерали (переважно руди) зросли на 4,8 % – у 2017 році до 6,5 % – у 2021 році¹⁴⁰.

Масштабна війна рф проти України змінила розвиток економічних відносин між Україною та світом, особливо з Турецькою Республікою. Враховуючи це, з 2022 року і до закінчення воєнного стану Державна служба статистики України не публікуватиме статистичну інформацію про зовнішню торгівлю товарами за географічною структурою (наказ Держстату від 30 грудня 2022 р. № 449)¹⁴¹.

Аналіз статистичних даних за 2021 рік показує, що обсяг торгівлі товарами між Україною та Туреччиною еквівалентний 7,40 млрд дол. США, який зріс на 52,5 % порівняно з 2020 роком, експорт – 4,14 млрд дол. США зріс на 70,0 %, імпорт – 3,26 млрд. дол. США зріс на 34,8 %. Основні позиції в сировині: позиції експорту – кольорові метали (47,7 %), зерно (22,2 %), руда, шлаки, зола (5,9 %); імпорт – ядерні реактори, котли, машини (9,8 %), чорні метали (7,3 %), мінеральне паливо; нафта та нафтові дистилляти (7,3 %). Позитивне сальдо України за цей період становило 882,37 млн дол. США¹⁴².

Враховуючи значний економічний і торговельний потенціал Туреччини, Україна прагне не лише відновити, а й вивести відносини з країною на принципово новий рівень. За підсумками 2021 року він сягне 10 млрд дол.

¹⁴⁰ Гавриленко Н., Бобовський А., Замікула М., Параховський Б., Широкий І. Ус. Г., Яворський Г. Стратегічне партнерство з Турецькою Республікою: зовнішньоекономічні аспекти. Київ. 2022. С. 9.

¹⁴¹ Методологічні положення Державного статистичного спостереження «Зовнішня торгівля товарами». URL: https://ukrstat.gov.ua/norm_doc/2022/449/449.pdf

¹⁴² Посольство України в Турецькій Республіці. Торговельно-економічне співробітництво між Україною і Туреччиною. URL: <https://turkiye.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/torgovelnno-ekonomichne-spivrobotnictvo-mizh-ukrayinoyu-i-turechchinoyu>

США. Товарообіг між Україною та Туреччиною¹⁴³, і навіть набагато важливіший показник, є цілком реальним орієнтиром.

Інвестиційне співробітництво між Україною та Турецькою Республікою активно розвивається вже понад три десятиліття. У створеному федеральному середовищі активно працюють суб'єкти господарювання з Туреччини та України. Зокрема, у 2004 році група турецьких бізнесменів під егідою Посольства Турецької Республіки в Києві заснувала Турецько-українську міжнародну асоціацію бізнесменів (TUID), яка активно допомагає бізнесменам двох країн розвивати інвестиційну діяльність. Сьогодні TUID працює з філіями по всій Україні, розташованими в Києві. Представництвом у Стамбулі, ведеться робота з відкриття додаткових філій ще у 2 містах України.

У 2012 році група турецьких бізнесменів заснувала в Києві Союз промисловців і підприємців Туреччини та України «TUSIB». Організація сприяє налагодженню відносин між турецьким та українським бізнесом та професійними спільнотами, заохочує турецько-український бізнес і торгівлю, надає доступ до інформації, ресурсів, контактує з системами підтримки бізнесу та послугами для сприяння інвестиціям в Україну та Туреччину.

За даними Національного банку України, обсяг прямих іноземних інвестицій в економіку України (інструменти власного капіталу та боргові інструменти), станом на 31 грудня 2021 року становив 64 163,2 млн дол. США¹⁴⁴. Туреччина посіла 15 місце серед іноземних інвесторів із сумою 615,2 млн дол. США (див. Таблиця 1).

¹⁴³ Дослідження «Оцінка перспектив укладання Угоди про вільну торгівлю між Україною та Турецькою Республікою». URL: <https://fru.ua/ua/media-center/analytics/doslidzhennya-otsinka-perspektiv-ukladannya-ugodipro-vilnu-torgivlyu-mizh-ukrajinoyu-ta-turetskoju-respublikoyu>

¹⁴⁴ Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external>

Обсяг прямих інвестицій Туреччини в економіку України, млн дол. США

Інвестиції / Роки	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Прямі інвестиції (усього)	317,5	362,6	263,2	333,3	454,7	561,5	615,2
Інструменти участі в капіталі	173,6	211,4	190,2	240,8	282,8	255,6	295,2
Боргові інструменти	143,9	151,1	73,1	92,5	172,0	305,9	320,1

Джерело: Національний банк України.

Водночас, згідно з експертними оцінками, загальний обсяг інвестицій з Туреччини в Україну, враховуючи фінансові ресурси, що надходять через банківські установи та спільні підприємства, розташовані в інших країнах, оцінюється приблизно на рівні 3 мільярдів доларів США¹⁴⁶.

Згідно із офіційною інформацією, на 31 грудня 2021 року Турецька Республіка вклала в економіку України суму 295,2 млн доларів США.

Найбільш значущий обсяг інвестицій з Туреччини до України розподіляється за такими галузями: оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів – 99 млн доларів США; операції з нерухомим майном – 83,2 млн доларів США; промисловість – 40 млн доларів США; будівництво – 28,1 млн доларів США; транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність – 13,3 млн доларів США; діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування – 6 млн доларів США; сільське, лісове та рибне господарство – 3,6 млн доларів США; професійна, наукова та технічна діяльність – 2,1 млн доларів США; інформація

¹⁴⁵ Гавриленко Н., Бобовський А., Замікула М., Параховський Б., Широкий І. Ус. Г., Яворський Г. Стратегічне партнерство з Турецькою Республікою: зовнішньоекономічні аспекти. Київ, 2022. С. 12.

¹⁴⁶ Інтерв'ю Міністра фінансів Сергія Марченка для турецького Агентства Анадоли (03.02.2021р.). URL: https://mof.gov.ua/uk/news/interviu_ministra_finansiv_sergiia_marchenka_dlia_agentstva_anadolu_03022021-2687

та телекомунікації – 0,7 млн доларів США. Крім того, інвестиції також направлялися у сфери фінансової та страхової діяльності, а також у надання інших видів послуг.

Прямі інвестиції з України до Туреччини склали 1,7 млн доларів США і були спрямовані у промисловість, зокрема, в переробну промисловість, оптову та роздрібну торгівлю, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів, а також у сферу адміністративного та допоміжного обслуговування.

Інвестиції турецького походження орієнтовані на великі суб'єкти господарської діяльності, а також на малі крафтові підприємства. Важливим елементом є реінвестиції від доходів, отриманих турецькими компаніями на території України. У деяких галузях, зокрема в будівельній сфері, інвестиції формуються за рахунок майна та інших активів, що накопичуються в рамках реалізації великих будівельних проектів.

Серед найвизначніших інвестиційних проектів слід виділити компанії, такі як Turkcell, Guris, TerraTarsa, Agro Produkt Kherson та Pegasus Airlines.

За даними Офісу із залучення та підтримки інвестицій (UkraineInvest¹⁴⁷), основними напрямками зацікавленості турецького бізнесу є:

- впровадження проектів з розвитку інфраструктури, зокрема, на умовах державно-приватного партнерства (PPP) та концесійні проекти розвитку інфраструктури;
- сектор телекомунікацій, де турецька компанія Turkcell є власником третього за величиною мобільного оператора в Україні – Lifecell;
- приватизація об'єктів державної власності;
- інвестиційна співпраця у секторі агропромислового виробництва, зокрема вирощування зернових та розвиток тваринництва;
- сфера рекреаційного бізнесу та громадського харчування;

¹⁴⁷ Офіс із залучення та підтримки інвестицій, створений урядом для залучення прямих іноземних інвестицій та допомоги наявним інвесторам у розширенні свого бізнесу в Україні.

– IT галузь та відновлювальна енергетика.

У січні 2022 року представники турецького Ziraat Bank провели зустріч з представниками українського Офісу із залучення та підтримки інвестицій для обговорення можливості розширення діяльності банку на українському ринку¹⁴⁸. Під час наради обговорювали питання щодо інвестиційного клімату в Україні та подальших заходів організаційно-консультативної підтримки від UkraineInvest для інвестиційних планів Ziraat Bank¹⁴⁹.

Туреччина виявила зацікавленість у розвитку портової інфраструктури, що стало однією з ключових тем під час недавніх зустрічей між президентами України В. Зеленським та Туреччини Р. Ердоганом. Обговорені були інвестиційні можливості, зокрема у передачі в концесію портів «Херсон» та «Ольвія», а також у розвитку рекреаційних комплексів у південних областях України та у покращенні транспортно-логістичної інфраструктури.

До ескалації конфлікту на території України діяло 700 турецьких компаній. Вони успішно реалізували понад 200 проектів на суму понад 8 млрд доларів США, охоплюючи будівництво доріг, трамвайних ліній, готелів та торгових центрів. Компанія Onur, провідна турецька будівельна фірма в Україні, займає друге місце за оборотом серед всіх дорожньобудівельних компаній країни та активно працювала над значними ділянками відновлених трас, зокрема Київ-Одеса. Lifecell, третій за розміром оператор мобільного зв'язку в Україні, належить турецькому телекомунікаційному гіганту Turkcell і є найбільшим турецьким бізнесом в Україні¹⁵⁰.

¹⁴⁸ Ukraine Invest. URL: <https://www.facebook.com/UkraineInvest/posts/230301829291128>

¹⁴⁹ Ziraat Bank є одним із найбільших банків Турецької Республіки, заснований у 1863 році. Банк працює у 115 пунктах у 17 країнах світу. До основних фінансових послуг банку входять корпоративні та роздрібні кредити, фінансування зовнішньої торгівлі та інвестицій, структурне фінансування, міжнародні перекази та казначейські операції.

¹⁵⁰ Turkey now Ukraine's top foreign investor, with already booming free trade set to grow further. URL: <https://www.intellinews.com/turkey-now-ukraine-s-top-foreign-investor-with-already-booming-free-trade-setto-grow-further-225399/>

Глава асоціації TUID, Бурак Пехліван (Burak Pehlivan), вказав, що до початку повномасштабного конфлікту в Україні, інвестиції турецьких підприємців оцінювалися в 4,5 млрд доларів США. З того часу кількість працівників у турецьких компаній скоротилася вдвічі, до 15 000 осіб¹⁵¹. У березні поточного року припинила свою роботу третина усіх компаній в країні, і близько 10% об'єктів турецьких компаній розташовано на територіях, що потрапили під контроль російських військ. Деякі з них також повідомили про пошкодження складів і товарів під час російських атак.

З урахуванням взаємних інтересів обох країн інвестиційна співпраця буде розвиватися як під час війни, з обмеженнями, так і в період повоєнного відновлення. Цей розвиток слід розглядати як важливий компонент осі безпеки, яка може виникнути в групі країн від Балтійського до Чорного морів. Для досягнення цієї мети, крім взаємних інвестицій у ключові галузі, важливими є розвиток кооперативних зв'язків та регіональних ланцюгів доданої вартості для забезпечення економічної та військової стабільності країн у регіоні, а також зближення стратегічних інтересів обох країн чи їх частин.

Наприклад, 27 червня в Запорізькій торгово-промисловій палаті, в рамках турецько-української конференції міжрегіональної співпраці, був представлений регіональний бізнес під час зустрічі з турецькими колегами. Участь у заході взяли представники регіональних палат України та Туреччини, а також керівники турецьких товарних бірж¹⁵².

26 липня, за ініціативою Ради експортерів та інвесторів при МЗС України та Торгової палати провінції Конья, Посольство України в Турецькій Республіці провело віртуальну зустріч представників українського та турецького бізнесу.

¹⁵¹ Turkish investors return to Ukraine. URL: <https://www.hurriyetdailynews.com/turkish-investors-return-to-ukraine173763>

¹⁵² Палати і товарні біржі Туреччини підтримують Україну і український бізнес. URL: <https://www.cci.zp.ua/palaty-i-tovarni-birzhi-turechchyny-pidtrymuyut-ukrayinu-i-ukrayinskyj-biznes/>

Під час заходу учасники висвітлили можливості зміцнення B2B контактів між обома країнами та розширення двосторонньої торговельно-економічної та інвестиційної співпраці¹⁵³.

2 вересня в місті Львів відбувся бізнес-форум між Україною та Туреччиною, спрямований на презентацію потенціалу українського бізнесу для турецьких підприємців. Метою заходу було обговорення можливостей подальшої взаємодії, актуальних питань двосторонньої співпраці в різних галузях економіки, привертання інвестицій до української економіки, а також допомога у вивозі українських товарів та послуг на міжнародні ринки. Заходом спільно організували Торгово-промислова палата України та Союз палат і товарних бірж Туреччини (ТОВВ)¹⁵⁴ та турецько-українська асоціація бізнесменів¹⁵⁵. Діловий форум став першим значущим офлайн заходом для бізнесу за останні півроку в умовах воєнного конфлікту. В рамках форуму була укладена Тристороння угода про співпрацю між Торгово-промисловою палатою України, Турецькою палатою промисловців та підприємців (ТОВВ) та Асоціацією українських підприємців в Туреччині (TUID). Участь у форумі взяли представники більше двохсот українських та турецьких компаній, які активно брали участь у двосторонніх B2B-переговорах¹⁵⁶.

Економічна та інвестиційна співпраця між Україною та Туреччиною виявилася динамічною та взаємовигідною. За останні роки обсяги торгівлі між

¹⁵³ У Туреччині відбулася онлайн зустріч представників українського та турецького бізнесу. URL: <https://rei.mfa.gov.ua/news/vidbulasya-onlajn-zustrich-predstavnikiv-ukrayinskogo-ta-tureckogobiznesu>

¹⁵⁴ Спілка торгових палат і товарних бірж Туреччини (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, ТОВВ) – конфедерація усіх регіональних торгових, промислових і морських торговельних палат Туреччини, а також товарних бірж. Заснована 8 березня 1950 р. в Анкарі як неурядова організація, вищий представницький орган приватного сектору економіки. Наразі Спілка нараховує 365 торгових палат і товарних бірж. Членство у Спілці мають приблизно 1,4 млн різних компаній.

¹⁵⁵ Українсько-турецький діловий форум. URL: <https://ucco.org.ua/events/forums-andconferences/ukrayinsko-turetskii-dilovii-forum-1>

¹⁵⁶ Бізнес об'єднує Україну й Туреччину. URL: <https://ucco.org.ua/press-center/ucco-news/biznes-obiednuieukrayinu-i-turechchinu>

країнами значно зросли. Важливим чинником було розширення асортименту та підвищення якості експортних та імпорتنих товарів. Обидві країни активно привертають іноземні інвестиції, сприяючи розвитку ключових галузей економіки. Турецькі компанії вкладають значні суми в українські проекти, що сприяє модернізації та стабільності українського бізнесу. Спільні інфраструктурні проекти сприяють покращенню транспортних зв'язків та забезпечують ефективне функціонування економіки обох країн. Розширення співпраці призводить до створення нових робочих місць в обох країнах, що сприяє зменшенню безробіття та підвищенню життєвого рівня населення. Незважаючи на позитивні тенденції, існують виклики, такі як політична нестабільність, зміни в глобальних ринкових умовах, які можуть впливати на динаміку співпраці. Важливо розглядати ці виклики як можливості для вдосконалення стратегій співпраці. Загалом, економічна та інвестиційна співпраця між Україною та Туреччиною є важливим елементом обох країн, сприяючи їхньому економічному розвитку та зміцненню дипломатичних відносин. Потрібно продовжувати активно розвивати ці зв'язки, враховуючи сучасні виклики та можливості глобального ринку.

3.3. Культурно-гуманітарне співробітництво між Україною та Турецькою Республікою

Взаємодія між Україною та Турецькою Республікою в сфері культурно-гуманітарного співробітництва є важливим фактором, що зміцнює та розширює взаєморозуміння, відкриває нові перспективи для культурних обмінів та співпраці в галузі освіти, науки, мистецтва та інших сферах. Обидві країни мають багату культурну спадщину, яка відображається в різноманітних аспектах їхнього життя, від традиційних звичаїв до сучасних творчих досягнень. Розбудова та зміцнення діалогу та співпраці у сфері культури між Україною та

Туреччиною сприяє в усвідомленні та віддзеркаленні взаємного культурного багатства, а також сприяє вирішенню спільних викликів та розвитку дружніх та плідних відносин між двома народами. У цьому контексті аналіз та розгляд аспектів культурно-гуманітарного співробітництва між Україною та Туреччиною набуває важливого значення, спрямовуючи увагу на потенціал співпраці та перспективи подальшого розвитку цієї важливої сфери відносин між двома країнами.

Співпраця між Україною і Туреччиною в культурно-гуманітарній сфері реалізується на основі Угоди між Урядом України та Урядом Турецької Республіки про співробітництво в галузі культури від 27 листопада 1996 року¹⁵⁷ та Програми співробітництва між Урядом України і Урядом Турецької Республіки від 22 грудня 2011 року¹⁵⁸.

За останні роки значного розвитку набуло українсько-турецьке співробітництво в культурній сфері не лише на офіційному рівні, а й на рівні культурно-мистецьких організацій та прямих контактів.

Україна представлена в Туреччині в різних сферах мистецтва: кіно, анімація, образотворче та декоративно-прикладне мистецтво, скульптура, народний та сучасний танець, кулінарне мистецтво тощо. При цьому акцент робиться не лише на популяризації української культурної спадщини та традицій, а й на ознайомленні турецької публіки з сучасним українським мистецтвом¹⁵⁹.

В Туреччині відбуваються концерти українських артистів, виставки українських художників, презентації, наукові конференції, круглі столи,

¹⁵⁷ Угода між Урядом України та Урядом Турецької Республіки про культурне співробітництво. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_069#Text

¹⁵⁸ Програма співробітництва між Урядом України і Урядом Турецької Республіки у сфері культури. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_092#Text

¹⁵⁹ Культурно-гуманітарне співробітництво між Україною і Туреччиною. URL: <https://turkiye.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/kulturno-gumanitarne-spivrobotnictvo-mizh-ukrayinoyu-i-turechchinoyu>

виставки колекцій українських дизайнерів. Щорічно представники українських художніх колективів та окремі митці беруть участь у міжнародних конкурсах і фестивалях у Турецькій Республіці. В свою чергу, Україна бере участь у кількох міжнародних кіно- та музичних фестивалях, які проводяться в Туреччині¹⁶⁰.

У контексті нових подій, пов'язаних з війною в Україні, Посольство намагається зберегти позитивний імпульс у своїй роботі в цьому напрямку. У 2023 році Посольство проводило активну публічну дипломатично-роз'яснювальну діяльність, спрямовану на донесення об'єктивної інформації про вторгнення росії в Україну та забезпечення позитивного іміджу нашої держави в Туреччині.

У річницю початку повномасштабної війни та окупації Криму, в пам'ять про загиблих і жертв жахливого землетрусу в Туреччині, в Анкарі вперше відбулася спільна молитва мусульман і християн. Крім того, посольство у координації з Товариством дружби Туреччина-Україна організувало під час священного для мусульман місяця Рамазана вечерю-іфтар для 1200 осіб для постраждалих від землетрусу в Кахраманмараші¹⁶¹.

Важливим напрямком діяльності Посольства України в Туреччині є організація благодійних акцій на підтримку України. Так, 28 вересня 2023 року посольство організувало благодійну акцію на підтримку відновлення Ізюмської лікарні Харківської області¹⁶².

¹⁶⁰ Українці в Туреччині проведуть виставку українських художників. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/3079201-ukrainci-v-tureccini-provedut-vistavku-ukrainskih-hudoznikiv.html>

¹⁶¹ Посол України в Туреччині відвідав провінцію, яка постраждала від землетрусу. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3695882-posol-ukraini-v-tureccini-vidvidav-provinciu-aka-postrazdala-vid-zemletrusu.html>

¹⁶² Посольство провело благодійний захід в рамках проекту Фондації Олени Зеленської для відновлення Ізюмської лікарні. URL: <https://turkiye.mfa.gov.ua/news/posolstvo-provelo-blagodijnij-zahid-v-ramkah-proyektu-fundaciyi-oleni-zelenskoyi-dlya-vidnovlennya-izyumskoyi-likarni>

Велика увага приділяється спільній роботі з іншими посольствами європейських країн у Турецькій Республіці. Посольство у співпраці з посольствами Литви та Польщі за підтримки Французького інституту Стамбула та Ізміра організували показ документального фільму Мантаса Кведаравічюса «Маріуполіс-2». 9 травня 2023 року посольство взяло участь у святкуванні Дня Європи в Анкарі, представивши на прийомі традиційні українські страви. 13 липня 2023 року спільно з Посольством Німеччини в Анкарі посольство організувало концерт української співачки Ганни Гринівой.

Посольство спільно з Союзом Українців в Анкарі організували покази низки українських фільмів «Щедрик», «Область героїв»¹⁶³, документальних фільмів у рамках проекту «Культура проти війни» та анімаційного фільму «Мавка. Лісова пісня»¹⁶⁴.

Крім заходів, які Посольство організувало за спонсорської підтримки чи за координацією з іншими Посольствами, протягом звітного періоду Посольство також завершило всі проекти в рамках плану заходів Міністерства Закордонних Справ до 2023 року з реалізації Стратегії бюджетної програми у розділі «Фінансова підтримка забезпечення позитивного міжнародного іміджу України». Одним із найбільших проектів такого типу є організація Днів української культури в Туреччині, під час яких «Перший театр» представив виставу «ETHOS International Theatre Festival» в Анкарі в жовтні – листопаді 2023 року. Крім того, з 4 по 11 листопада в Анкарі проходила благодійна виставка «Горизонт», на якій було представлено 60 робіт 34 художників з різних

¹⁶³ В Анкарі представили документальний фільм «Область героїв». URL: <https://turkiye.mfa.gov.ua/news/v-ankari-predstavili-dokumentalniy-film-oblast-geroyiv>

¹⁶⁴ В Туреччині пройшла низка заходів у зв'язку з роковинами російсько-української війни. URL: <https://turkiye.mfa.gov.ua/news/v-turechchini-projshla-nizka-zahodiv-u-zvyazku-z-rokovinami-rosijsko-ukrayinskoyi-vijni>

міст. Різні міста України використовуються для спонсорвання стипендій для студентів з прифронтових регіонах України¹⁶⁵.

Посольство продовжує роботу з наповнення «Української бібліотеки» Національної бібліотеки Управління справами Президента Турецької Республіки, а також своєчасно забезпечує книжками українською мовою бібліотеки профспілок України в Турецькій Республіці. Крім того, цього року посольство за підтримки Міжнародної організації культури Туреччини видало та презентувало збірку Т. Шевченка «Кобзар» турецькою мовою¹⁶⁶.

Значна увага приділяється розширенню присутності Посольства України у соціальних мережах, де повідомляється інформація про події в Україні, двосторонні відносини, діяльність українського посольства, новини спільноти, коментарі, відео. Дані матеріали регулярно виходить українською, турецькою та англійською мовами. Посольство бере участь у всіх інформаційних компаніях, які направляє Центр. Також у рамках бюджетної програми у розділі «Фінансова підтримка для забезпечення позитивного міжнародного іміджу України» журналістка Гюльсум Халілова відкрила YouTube-канал турецькою мовою та продовжила роботу сайту «Дзеркало України», який поширює актуальну інформацію про ситуацію в Україні підтримано турецькою та українською мовами.

У тісній співпраці з українською та кримськотатарською громадами організовано заходи з відзначення пам'ятних дат, зокрема Дня пам'яті Героїв Небесної Сотні, Дня Соборності та Дня Конституції¹⁶⁷.

¹⁶⁵ Культурно-гуманітарне співробітництво між Україною і Туреччиною. URL: <https://turkiye.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/kulturno-gumanitarne-spivrobotnictvo-mizh-ukrayinoyu-i-turechchinoyu>

¹⁶⁶ В Анкарі презентували «Кобзар» турецькою мовою. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/3763342-v-ankari-prezentovali-kobzar-tureckou-movou.html>

¹⁶⁷ Культурно-гуманітарне співробітництво між Україною і Туреччиною. URL: <https://turkiye.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/kulturno-gumanitarne-spivrobotnictvo-mizh-ukrayinoyu-i-turechchinoyu>

25 листопада 2023 року з ініціативи посольства та за участю української та кримськотатарської громади відбулася церемонія пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 років у церкві Святої Марії Посольства Ватикану в Турецькій Республіці та відкрито тимчасову виставку «Незасуджений геноцид українців» про минуле та сьогодення України підготовлена Музеєм Голодомору¹⁶⁸.

Одним із ключових напрямків гуманітарного співробітництва є освіта. Студентський обмін, спільні наукові дослідження та програми академічного обміну сприяють розширенню знань та розвитку міжкультурного розуміння. Крім того, спільні ініціативи у галузі культури та мистецтва сприяють обміну творчими ідеями та висвітленню культурного багатства обох країн.

Другим важливим аспектом гуманітарного співробітництва є медична допомога та наукові дослідження у сфері охорони здоров'я. Обмін досвідом, технологіями та інноваціями сприяє підвищенню якості медичного обслуговування в обох країнах та вирішенню спільних проблем у цій сфері.

Після повномасштабного вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 року, Туреччина почала допомагати в гуманітарній сфері. Так, на початку березня 2022 року з Туреччини в Україну відправили 24 вантажівки гуманітарної допомоги, три з яких перевозили медикаменти та медичне обладнання, а в інших – продукти харчування, товари першої необхідності, одяг, ліки та інше. Як повідомляє, Посольство України в Турецькій Республіці: «За короткий час дипломатичні установи України в Туреччині та українська громада зібрали та відправили до України вісім вантажівок гуманітарної допомоги (предмети особистої гігієни, ковдри, продукти харчування, одяг, ліки)».

¹⁶⁸ Напередодні 90-х роковин Голодомору - геноциду українського народу в Башкентському університеті відбулася конференція щодо злочинів Кремля 1932-1933 рр. URL:<https://turkiye.mfa.gov.ua/news/naperedodni-90-h-rokovin-golodomoru-genocidu-ukrayinskogo-narodu-v-bashkentskomu-universiteti-vidbulasya-konferenciya-shchodo-zlochiv-kremlya-1932-1933-rr>

Крім того, силами Управління з питань запобігання та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій (AFAD) та місцевих органів влади Туреччини до України відправлено 5 вантажівок із продуктовими наборами, ковдрами, ліжками та наметами особистого та громадського користування.

Червоний Півмісяць надіслав вісім вантажівок з продуктами харчування та предметами першої необхідності. МОЗ Туреччини відправило в Україну три вантажівки з ліками та медичним обладнанням¹⁶⁹.

Після того як, підірвали Каховську ГЕС в Україні Туреччина не залишилась осторонь і продовжила надавати гуманітарну допомогу для нашої країни¹⁷⁰.

Таким чином, Турецька Республіка відображає значущість та перспективи подальшого розвитку цієї важливої сфери відносин між двома країнами.

По-перше, культурно-гуманітарне співробітництво сприяє зміцненню взаєморозуміння та дружніх відносин між народами України та Туреччини. Обмін культурними цінностями, мовною та мистецькою спадщиною сприяє вирішенню стереотипів та формуванню позитивного сприйняття один одного.

По-друге, культурно-гуманітарне співробітництво відкриває нові можливості для розвитку туризму та міжнародних контактів. Розширення культурних обмінів, проведення спільних заходів та фестивалів привертає увагу до культурної різноманітності обох країн, що сприяє розвитку туристичного потенціалу та популяризації історії та культури.

По-третє, гуманітарне співробітництво між Україною та Туреччиною має великий потенціал для спільного вирішення глобальних викликів у сфері освіти,

¹⁶⁹ З Туреччини в Україну вже відправили 24 вантажівки гуманітарної допомоги. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/3422577-z-tureccini-v-ukrainu-vze-vidpravili-24-vantazivki-gumanitarnoi-dopomogi.html>

¹⁷⁰ Туреччина працює над наданням Україні гуманітарної допомоги, – Дмитро Кулеба. URL: https://lb.ua/news/2023/06/08/559546_turechchina_pratsyuie_nad_nadannyam.html

медицини, культури та науки. Спільні наукові проекти, обмін досвідом та інноваціями сприяють вирішенню сучасних проблем та підвищенню якості життя в обох країнах.

Отже, культурно-гуманітарне співробітництво між Україною та Турецькою Республікою відіграє важливу роль у розвитку взаємовідносин, сприяючи взаємному збагаченню та підтримці культурного розвитку обох країн.

ВИСНОВКИ

Українсько-турецькі відносини є одним із найактуальніших питань держави та її невід'ємним складником у дослідженні. Об'єктивне вивчення цієї сфери державної діяльності дозволяє зробити ще один крок на шляху до цілісної картини, що допомагає проаналізувати політику та відносини між країнами.

У ході наукового дослідження теми було досягнуто наступних висновків:

1. Історіографія вивчення українсько-турецьких відносин за період з 1991 по 2023 роки пройшла кілька етапів, які відрізняються якісними характеристиками. Критеріями для періодизації історіографічного процесу стали зміни в методології, концепції та проблематики досліджень з даної теми, враховуючи історико-хронологічний підхід.

Основу аналізу історіографічного корпусу, присвяченого вказаній проблематиці, складає проблемно-хронологічний принцип. Цей підхід обумовлений актуальністю українсько-турецької тематики в наукових дослідженнях, що спричинило широке висвітлення цієї теми. За територіально-хронологічним підходом весь спектр досліджень аналізується за такою схемою: зарубіжні та українські дослідження в сучасному контексті. Такий розділ історіографічних досягнень є обґрунтованим через різний ідеологічний контекст, представлений у цих роботах.

При аналізі історичного доробку, присвяченого українсько-турецьким відносинам в період з 1991 по 2023 рр., стає очевидним, що дослідники зосереджували основну увагу на вивченні політичних та економічних відносин з метою розвитку торгівлі та взаємин з владою. Українські науковці розглядали дану тему як актуальну, надаючи своїм працям вагомий зміст та визначаючи значущі події того періоду.

2. Джерельна база розглянутої проблеми представлена різнопланово та характеризується неоднорідністю своєї внутрішньої структури. Ця

різноманітність виявляється у діалектичному поєднанні різнорідних за характером документів, їх стилю та різноманітності підходів. Змістовне наповнення джерельної бази, яка є динамічною з огляду на складність та багатовекторність досліджуваної проблеми, включає різноманітні документи та матеріали – постанови, конвенції, меморандуми; нормативні акти вищих владних структур, таких як Верховна Рада України, Міністерство закордонних справ України та Посольство України в Турецькій Республіці; а також довідкові матеріали. Збір джерел з даної теми є достатньо репрезентативним і повністю відповідає завданню розгляду досліджуваних питань.

3. Методологічні основи даного дослідження ґрунтуються на фундаментальних принципах, таких як історизм, об'єктивність, науковість, системність та комплексність. В роботі використовувались основні наукові підходи, такі як історичний, системний та структурно-функціональний. Ці підходи об'єднують систематизацію знань та вмінь. Основу методології складають філософський, загальнонауковий, конкретно-науковий, спеціально-історичний та спеціально-правовий методи. З використанням вказаних принципів, наукових підходів та методів, автор намагався провести комплексний аналіз українсько-турецьких відносин.

4. Історичні відносини між Україною та Туреччиною до 1991 року мали важливе значення для обох країн та впливали на їхню політичну, економічну та культурну динаміку. Від початку XV століття Україна та Туреччина зазнали взаємодії через владарювання Османської імперії, яка контролювала Кримський ханат. Воєнні конфлікти та дипломатичні переговори визначали стосунки між українцями та турками протягом століть. Взаємодія обох культур мала значний вплив на розвиток мистецтва, архітектури та літератури. Українська та турецька культури взаємопроникливо впливали одна на одну, що визначало унікальні аспекти культурного спадку обох народів. Кримська війна XVIII століття стала важливою подією в історії взаємин України та Туреччини. Вона відзначилася

боротьбою за незалежність та національну самостійність українців, а також мала вплив на карту Чорноморського регіону. У другій половині ХХ століття, зокрема під час Холодної війни, відносини між Україною та Туреччиною були визначені геополітичними факторами. Обидві країни стикнулися з викликами політичної нестабільності та розривом відносин з колишніми соціалістичними країнами. Рік 1991, коли Україна оголосила свою незалежність, став важливим пунктом в історії країни та її відносин з Туреччиною. Обидві держави визнали одна одну та розвивали дипломатичні, економічні та культурні відносини на нових засадах. Узагальнюючи, історичні відносини між Україною та Туреччиною до 1991 року були багатогранними, визначеними війнами, культурним обміном та дипломатичними відносинами. Цей період залишив невід'ємний слід на розвитку обох націй та поклав основи для подальших відносин у новітні часи.

5. Договірні-правова база українсько-турецьких відносин у період з 1991 по 2023 роки є важливим складником взаємодії двох країн та визначає способи співпраці на різних рівнях. У період після отримання Україною незалежності в 1991 році Туреччина швидко визнала новостворену державу та встановила дипломатичні відносини. Це свідчить про політичну взаємодію та готовність розвивати партнерство. Підписання ряду економічних угод та договорів сприяло розвитку торгівлі, інвестицій та економічної співпраці між двома країнами. За цей період були встановлені певні механізми співпраці, спрямовані на сприяння економічному зростанню обох сторін. Україна та Туреччина підтримували військовий та безпековий діалог, що відображалось у військовій співпраці, обміні інформацією та участі в міжнародних миротворчих місіях. Це сприяло зміцненню обороноздатності обох країн та спільній боротьбі з загрозами безпеки. Україна та Туреччина активно підтримували культурний та освітній обмін між своїми громадянами. Це включало обмін студентами, організацію культурних заходів та взаємодію в галузі науки та освіти. З часом,

договірно-правова база між Україною та Туреччиною постійно розширюється та модернізується, враховуючи нові реалії та виклики. Зміцнення правового фундаменту сприяє стійкості та розвитку відносин між країнами. Узагальнюючи, договірно-правова база українсько-турецьких відносин з 1991 по 2023 роки свідчить про поступовий розвиток стратегічного та взаємовигідного партнерства між двома країнами. Зміцнення співпраці у політичній, економічній, військовій та культурній сферах створює міцний фундамент для подальшого спільного розвитку та вирішення глобальних викликів.

6. Політичні відносини між Україною та Турецькою Республікою виявляють багатогранність та постійний розвиток протягом останніх десятиліть. Україна та Туреччина виявляють високий рівень взаємопідтримки на дипломатичному рівні. Обидві країни визнали важливість зміцнення дипломатичних відносин і спільно працюють над розвитком партнерства у різних геополітичних та міжнародних питаннях. Зміцнення економічних зв'язків відображається в тому, як Україна та Туреччина взаємодіють у сферах торгівлі, інвестицій та енергетики. Підписання ряду економічних угод і договорів сприяє розвитку економічної співпраці та створенню взаємовигідних умов для обох сторін. Україна та Туреччина співпрацюють в рамках військових та безпекових питань, обмінюючи інформацією та спільно беручи участь в міжнародних миротворчих місіях. Це сприяє зміцненню обороноздатності обох країн та спільній боротьбі з сучасними загрозами безпеки. Важливим елементом взаємин є культурний та освітній обмін між громадянами України та Туреччини. Це сприяє поглибленню взаєморозуміння та дружби між народами обох країн. З 1991 року, коли Україна оголосила свою незалежність, політичні відносини з Туреччиною пройшли значний шлях розвитку. Динамічність та постійне вдосконалення відносин свідчать про важливість цього партнерства для обох країн. Узагальнюючи, політичні відносини України з Турецькою Республікою є

конструктивними та взаємовигідними. Співпраця в різних сферах сприяє зміцненню партнерства та вирішенню спільних викликів.

7. Економічна та інвестиційна співпраця між Україною та Туреччиною протягом останніх десятиліть визначається високим рівнем взаємодії та стратегічної важливості. Україна та Туреччина ведуть активну торгівлю товарами та послугами, що призводить до стабільного зростання торговельного обороту. Підписання ряду угод та спільних ініціатив сприяє розширенню спектру товарів, що обмінюються, та стимулює економічний розвиток обох країн. Взаємні інвестиції між Україною та Туреччиною є важливим стимулом для економічного зростання. Обидві країни активно працюють над створенням сприятливого клімату для інвестицій та спільно реалізують проекти у різних секторах, таких як енергетика, транспорт, туризм і сільське господарство. Співпраця в енергетичному секторі є ключовою складовою економічних відносин. Зокрема, транзит та постачання енергоресурсів, таких як природний газ, мають велике значення для обох країн. Проекти з розвитку енергетичної інфраструктури сприяють стійкому енергетичному забезпеченню. Україна та Туреччина активно співпрацюють у сфері технологій, обмінюючи передовими розробками та інноваціями. Це сприяє розвитку високотехнологічних галузей та зміцненню конкурентоспроможності обох країн на світовому ринку. Обидві країни активно взаємодіють у рамках різноманітних міжнародних ініціатив та проектів, спрямованих на спільний розвиток та вирішення глобальних економічних викликів. Узагальнюючи, економічна співпраця між Україною та Туреччиною є важливим фактором для сталого розвитку обох країн. Взаємна підтримка та спільні ініціативи сприяють створенню взаємовигідних умов для економічного зростання та зміцненню партнерства.

8. Культурно-гуманітарне співробітництво між Україною та Туреччиною має значний потенціал для зміцнення взаєморозуміння та дружніх відносин між народами обох країн.

Обмін культурними цінностями, такими як мова, література, мистецтво, та інші аспекти національної культури, сприяє збагаченню культурного досвіду та підтримує культурний плюралізм. Важливо відзначити роль міжнародних культурних подій, які стимулюють обмін ідеями та взаємодію між творчими спільнотами обох країн. Партнерство в гуманітарних сферах, таких як освіта, наука та медицина, сприяє розвитку людського капіталу та підвищенню якості життя громадян. Необхідно продовжувати активізувати обмін студентами, викладачами та науковцями між університетами обох країн для збагачення освітньої та наукової бази. Важливо також розвивати співпрацю в галузі туризму, що сприяє взаємному знайомству з культурою, історією та традиціями кожної країни. Необхідно звертати увагу на підтримку та заохочення громадських та неприбуткових ініціатив, спрямованих на розвиток культурних зв'язків між Україною та Туреччиною.

В цілому, культурно-гуманітарне співробітництво між Україною та Туреччиною має стратегічне значення для зміцнення дружніх відносин та сприяє подальшому розвитку обох країн.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

1. Договір про дружбу і співробітництво між Україною і Турецькою Республікою. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_005#Text
2. Конвенція між Урядом України і Урядом Республіки Туреччина про співробітництво в галузі ветеринарії. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_070#Text
3. Конвенція про режим проток. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_228#Text
4. Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством оборони України і Міністерством національної оборони Турецької Республіки. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_042#Text
5. Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України і Урядом Турецької Республіки. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_043#Text
6. Меморандум про принципи реалізації консульських відносин між Україною і Турецькою Республікою. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_055#Text
7. Меморандум про взаєморозуміння у сфері електронних комунікацій між Національною комісією з питань регулювання зв'язку України та Органом з питань інформаційних та комунікаційних технологій Турецької Республіки. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_074#Text
8. Меморандум про взаєморозуміння між Державним комітетом фінансового моніторингу України та Радою з розслідування фінансових злочинів (MASAK) Міністерства фінансів Турецької Республіки щодо співробітництва в сфері обміну фінансовою інформацією, пов'язаною з

- відмиванням коштів та фінансуванням тероризму. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_073#Text
9. Меморандум про взаєморозуміння у галузі енергетики між Міністерством енергетики та вугільної промисловості України і Міністерством енергетики та природних ресурсів Турецької Республіки. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_075#Text
10. Меморандум про співробітництво у сфері конкурентної політики між Антимонопольним комітетом України та Турецьким конкурентним відомством. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_089#Text
11. Меморандум про взаєморозуміння між Державною авіаційною службою України та Генеральною дирекцією цивільної авіації Туреччини щодо розвитку безпеки цивільної авіації. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_001-19#Text
12. Меморандум про взаєморозуміння щодо Угоди про вільну торгівлю між Урядом України та Урядом Турецької Республіки та двосторонньої торгівлі між Урядом України та Урядом Турецької Республіки. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_001-23#Text
13. Протокол про встановлення дипломатичних відносин між Україною і Турецькою Республікою. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_024#Text
14. Протокол між Міністерством оборони України та Генеральним штабом Збройних Сил Турецької Республіки щодо співробітництва у сфері обміну інформацією в рамках операції «Чорноморська гармонія». URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_063#Text
15. Протокол між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про фінансове співробітництво від 21 травня 1998 р. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_011#Text

16. Протокол між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про втілення фінансової допомоги. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_003-16#Text
17. Протокол про співробітництво між Державною архівною службою України та Дирекцією державних архівів при Президенті Турецької Республіки. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_003-20#Text
18. Програма співробітництва між Урядом України і Урядом Турецької Республіки у сфері культури. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_092#Text
19. Про підписання Меморандуму про взаєморозуміння щодо Угоди про вільну торгівлю між Урядом України та Урядом Турецької Республіки та двосторонньої торгівлі між Урядом України та Урядом Турецької Республіки. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KR230946>
20. Робочий план на 2018-2019 щодо співробітництва між Міністерством економічного розвитку і торгівлі України та Відомством з патентів і торговельних марок Турецької Республіки. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_001-18#Text
21. Рамкова угода між Урядом України та Урядом Турецької Республіки про співробітництво в сферах високих технологій, авіаційний та космічних галузях. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_001-22#Text
22. Спільний план дій між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки з розширеного співробітництва. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_039#Text
23. Спільна декларація Дев'ятого засідання Стратегічної ради високого рівня між Україною та Турецькою Республікою. URL: <https://www.president.gov.ua/news/spilna-deklaraciya-devyatogo-zasidannya-strategichnoyi-radi-67909>

24. Угода між Урядом України та Урядом Турецької Республіки про співробітництво в галузях військової підготовки, технологій та науки.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_064#Text
25. Угода між Урядом України та Урядом Турецької Республіки про культурне співробітництво.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_069#Text
26. Угода між Урядом України і Урядом Турецької Республіки про морське торговельне судноплавство.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_036#Text
27. Угода між Урядом України і Урядом Турецької Республіки щодо взаємної допомоги у митних питаннях.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_019#Text
28. Угода між Урядом України і Урядом Турецької Республіки про нафтопровідну систему Джейхан–Самсун.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_001#Text
29. Угода між Міністерством України у справах науки і технологій і Радою з наукових та технічних досліджень Турецької Республіки про співробітництво у галузі наукових та технологічних досліджень.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_068#Text
30. Угода між Міністерством України у справах науки і технологій та Науковою та Технічною дослідною радою Турецької Республіки (ТЮБІТАК) про створення Міжнародного науково-освітнього центру високих технологій.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_088#Text
31. Угода про співробітництво причорноморських держав з пошуку та рятування на Чорному морі.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_071#Text

32. Угода між Урядом України і Урядом Турецької Республіки про співробітництво їхніх компетентних органів, відповідальних за свої морські простори у Чорному морі. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_067#Text
33. Угода про привілеї та імунітети Комісії із захисту Чорного моря від забруднення. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_148#Text
34. Угода між Урядом України та Урядом Турецької Республіки про співробітництво в сфері дослідження та використання космічного простору. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_025#Text
35. Угоду між Урядом України та Урядом Турецької Республіки про співробітництво в галузях військової підготовки, технологій та науки від 27 липня 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_064#Text
36. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про повітряне сполучення. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_083#Text
37. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про військово-фінансове співробітництво. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_002-16#Text
38. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про оборонно-промислове співробітництво. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_062#Text
39. Problem of the militarization of the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine, as well as parts of the Black Sea and the Sea of Azov. 2018. URL: https://vienna.mfa.gov.ua/storage/app/sites/113/TOT_Docs/n1841592.pdf
40. Problem of the militarization of the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine, as well as parts of the Black Sea and the Sea of

- Azov.2019. URL:
https://vienna.mfa.gov.ua/storage/app/sites/113/TOT_Docs/a-res-74-17-e.pdf
- 41.Problem of the militarization of the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine, as well as parts of the Black Sea and the Sea of Azov.2020. URL:
https://vienna.mfa.gov.ua/storage/app/sites/113/TOT_Docs/a-res-75-29-en.pdf
- 42.Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine. 2018. URL:
https://vienna.mfa.gov.ua/storage/app/sites/113/TOT_Docs/n1846475.pdf
- 43.Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine.2019. URL:
https://vienna.mfa.gov.ua/storage/app/sites/113/TOT_Docs/a-res-74-168-e.pdf
- 44.Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine.2020. URL:
https://vienna.mfa.gov.ua/storage/app/sites/113/TOT_Docs/a-res-75-192-en.pdf

Довідкові матеріали

- 45.Австрійський період. URL:
<https://buk2016.wordpress.com/2016/04/17/%D0%B0%D0%B2%D1%81%D1%82%D1%80%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9-%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%BE%D0%B4/>
- 46.Аккерман, Кілі та Озі: українські міста півдня під владою османських султанів.URL: <https://history.rayon.in.ua/blogs/656276-akkerman-kili-ta-ozii-ukrainski-mista-pivdnya-pid-vladoyu-osmanskikh-sultaniv>
- 47.Бахчисарай 1648: Українсько-Кримський союз. URL:
<https://uain.press/blogs/bahchisaraj-1648-ukrayinsko-krimskij-soyuz-763666>

48. Битва під Хотиним. «Як козаки врятували Європу від Османської імперії. 400 років Хотинської битви 1621 року». URL: <https://msmb.org.ua/biblioasuresi/bibliografiya/istorichni-podii/bitva-pid-hotinom-yak-kozaki-vryatuvali-yevropu-vid-osmansykoj-imperii-400-rokiv-hotinsykoj-bitvi-1621-roku/>
49. Бізнес об'єднує Україну й Туреччину. URL: <https://uccj.org.ua/press-center/uccj-news/biznes-obiednuieukrayinu-i-turechchinu>
50. В Анкарі завершилося 11-е засідання українсько-турецької комісії з торговельно-економічного співробітництва. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/v-ankari-zavershilosya-11-e-zasidannya-ukrayinsko-tureckoyi-komisiyi-z-torgovelnno-ekonomichnogo-spivrobitnictva>
51. В Анкарі представили документальний фільм «Область героїв». URL: <https://turkiye.mfa.gov.ua/news/v-ankari-predstavili-dokumentalnij-film-oblast-geroiv>
52. В Анкарі презентували «Кобзар» турецькою мовою. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/3763342-v-ankari-prezentuvali-kobzar-tureckou-movou.html>
53. В Туреччині урочисто відкрили першу АЕС, яку побудував «Росатом». URL: <https://mind.ua/news/20256645-v-turechchini-urochisto-vidkrili-pershu-aes-yaku-pobuduvav-rosatom>
54. В Туреччині пройшла низка заходів у зв'язку з роковинами російсько-української війни. URL: <https://turkiye.mfa.gov.ua/news/v-turechchini-projshla-nizka-zahodiv-u-zvyazku-z-rokovinami-rosijsko-ukrayinskoj-vijni>
55. Гройсман прибув до Туреччини для участі в інавгурації Ердогана – посол. URL: <https://interfax.com.ua/news/political/516866.html>
56. Генеральне консульство України в Стамбулі. Політичні відносини між Україною та Туреччиною. URL:

- <https://istanbul.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/5471-politichni-vidnosini-mizh-ukrajinoju-i-turechchinoju>
57. Генеральна Асамблея ООН ухвалила резолюцію “Агресія проти України”. URL: <https://nkrzi.gov.ua/index.php?r=site/index&pg=99&id=2261&language=uk>
58. Генасамблея ООН призупинила членство Росії у Раді ООН з прав людини. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/04/07/genasambleya-oon-pryzupynyla-chlenstvo-rosiyi-u-radi-oon-z-prav-lyudyny/>
59. Генасамблея ООН затвердила «кримську» резолюцію. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-crimea/2367726-genasambleya-oon-zatverdila-krimsku-rezoluciu.html>
60. Дослідження «Оцінка перспектив укладання Угоди про вільну торгівлю між Україною та Турецькою Республікою». URL: <https://fru.ua/ua/media-center/analytics/doslidzhennya-otsinka-perspektiv-ukladannya-ugodipro-vilnu-torgivlyu-mizh-ukrajinoju-ta-turetskoyu-respublikoyu>
61. Дипломатія проти імперій: чи мала шанс на перемогу визвольна війна Пилипа Орлика? URL: <https://armyinform.com.ua/2021/10/20/dyplomatiya-protu-imperij-chy-mala-shans-na-peremogu-vyzvolna-vijna-pylypa-orlyka/>
62. Ердоган прибув у Львів, щоб обговорити припинення війни в Україні. URL: <https://suspilne.media/271919-erdogan-priide-u-lviv-sob-obgovoriti-pripinenna-vijni-v-ukraini/>
- 63.3 Туреччини в Україну вже відправили 24 вантажівки гуманітарної допомоги. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/3422577-z-tureccini-v-ukrainu-vze-vidpravili-24-vantazivki-gumanitarnoi-dopomogi.html>
64. Іван Мазепа та Пилип Орлик – будівничі нової України. URL: <https://www.museumsun.org/history/3/17>
65. Інтерв’ю Міністра фінансів Сергія Марченка для турецького Агентства Анатолу (03.02.2021 р.). URL:

- https://mof.gov.ua/uk/news/interviu_ministra_finansiv_sergiia_marchenka_dlia_agentstva_anadolu_03022021-2687
- 66.Кримська платформа. URL: <https://crimea-platform.org/>
- 67.Культурно-гуманітарне співробітництво між Україною і Туреччиною. URL: <https://turkiye.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/kulturno-gumanitarne-spivrobotnictvo-mizh-ukrayinoyu-i-turechchinoyu>
- 68.Міністерство економіки України. Турецька Республіка. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=df2798ad-b9e4-421d-ac39-12b253b2d03d&title=Turechchina>
- 69.Ми обов'язково скористаємося своїм шансом змінити країну – Володимир Зеленський на бізнес-форумі у Стамбулі. URL: <https://www.president.gov.ua/news/mi-obovyazkovo-skoristayemosya-svoyim-shansom-zminiti-krayin-56777>
- 70.«Може стати переломною». Кулеба та Лавров проведуть зустріч у Туреччині 10 березня. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/03/07/novyna/suspilstvo/mozhe-staty-perelomnoyu.-kuleba-ta-lavrov-provedut-zustrich-turechchyni-10-bereznya>
- 71.Методологічні положення Державного статистичного спостереження «Зовнішня торгівля товарами». URL: https://ukrstat.gov.ua/norm_doc/2022/449/449.pdf
- 72.Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external>
- 73.Напередодні 90-х роковин Голодомору - геноциду українського народу в Башкентському університеті відбулася конференція щодо злочинів Кремля 1932-1933 рр. URL:<https://turkiye.mfa.gov.ua/news/naperedodni-90-h-rokovin-golodomoru-genocidu-ukrayinskogo-narodu-v-bashkentskomu-universiteti-vidbulasya-konferenciya-shchodo-zlochyniv-kremlya-1932-1933-rr>

- 74.Обмін полоненими між Україною та РФ відбувся за посередництва Туреччини — Ердоган. URL: <https://suspilne.media/284232-obmin-polonenimi-miz-ukrainou-ta-rf-vidbuvsya-za-poserednictva-tureccini-erdogan/>
- 75.Османська Україна Петра Дорошенка. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/11/09/osmanska-ukrayina-petra-doroshenka/>
- 76.Півтори тисячі років разом. Спільна історія українців і тюркських народів. URL: <http://flibusta.site/b/535601/read>
- 77.Палати і товарні біржі Туреччини підтримують Україну і український бізнес.URL:<https://www.cci.zp.ua/palaty-i-tovarni-birzhi-turechchynu-pidtrymuyut-ukrayinu-i-ukrayinskyj-biznes/>
- 78.Подія тижня в історії України: Походи запорожців на Стамбул 1615 року.URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/946738.html>
- 79.Посидіти на двох стільцях. Туреччина запропонувала Росії альтернативу картам Мир. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/finance/karti-mir-u-turechchini-zaproponovali-svoyu-platizhnu-sistemu-dlya-turistiv-zrf-ostanni-novini-50274628.html>
- 80.Посольство України в Турецькій Республіці. Договірно-правова база. URL: <https://turkiye.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/dogovirno-pravova-baza>
- 81.Посольство України в Турецькій Республіці. Торговельно-економічне співробітництво між Україною і Туреччиною. URL: <https://turkiye.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/torgovelnno-ekonomichne-spivrobotnictvo-mizh-ukrayinoyu-i-turechchinoyu>
- 82.Посол України в Туреччині відвідав провінцію, яка постраждала від землетрусу. URL:<https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3695882-posol-ukraini-v-tureccini-vidvidav-provinciu-aka-postrazdala-vid-zemletrusu.html>
- 83.Посольство провело благодійний захід в рамках проєкту Фондації Олени Зеленської для відновлення Ізюмської лікарні. URL:

- <https://turkiye.mfa.gov.ua/news/posolstvo-provelo-blagodijnij-zahid-v-ramkah-proyektu-fundaciyi-oleni-zelenskoyi-dlya-vidnovlennya-izyumskoyi-likarni>
84. Перша анексія Криму 235 років тому: Росія тоді також порушила домовленості – історик. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29410425.html>
85. Переяславська рада / Березневі статті 1654 року. URL: <https://www.promoteukraine.org/uk/pereyaslavska-rada-bereznevi-statti-1654-ro/>
86. Петро Дорошенко: від гетьмана обох берегів Дніпра до в'ятського воєводи. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28063828.html>
87. Президент Туреччини прибув з офіційним візитом до Києва (оновлено). URL: https://lb.ua/news/2020/02/03/448827_prezident_turtsii_pribil.html
88. Про незмінність резолюції ООН щодо територіальної цілісності України. URL: <https://ppu.gov.ua/press-center/pro-nezminnist-rezolyutsiyi-oon-shhodo-teritorialnoyi-tsilisnosti-ukrayini/>
89. Резолюція Генасамблеї ООН щодо Криму. Зобов'язання держави-окупанта. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28187299.html>
90. Стан договірно-правової бази України та Туреччини. URL: http://ukrexport.gov.ua/ukr/ugodi_z_ukrain/ukr/318.html
91. Сочі Ердогана. Дискусія І. Семиволоса та Є. Габер. Центр близькосхідних досліджень, 07.08.2022 р. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=g-mnhIMAayM&t=299s>
92. Сьогодні відбудеться інавгурація шостого президента України Зеленського. URL: https://lb.ua/news/2019/05/20/427259_segodnya_sostoitsya_inauguratsiya.html
93. Туреччина хоче запустити в 2024 році перший блок АЕС, яку буде «Росатом». URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3793777-tureccina-hoce-zapustiti-v-2024-roci-persij-blok-aes-aku-budue-rosatom.html>

94. Туреччина готова стати гарантом безпеки для України, але «потрібно уточнити деталі», – Ердоган. URL: <https://centr.tv/5241-turechchina-gotova-stati-garantom-bezpeki-dlja-ukrajini-ale-potribno-utochniti-detali-erdogan.html>
95. Туреччина працює над наданням Україні гуманітарної допомоги, – Дмитро Кулеба. URL: https://lb.ua/news/2023/06/08/559546_turechchina_pratsyuie_nad_nadannyam.html
96. Три компанії для росіян: як Туреччина допомагає агресору обходити санкції. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/05/4/7138850/>
97. Українсько-турецький діловий форум. URL: <https://ucco.org.ua/events/forums-andconferences/ukrayinsko-turetskii-dilovii-forum-1>
98. У Туреччині відбулася онлайн зустріч представників українського та турецького бізнесу. URL: <https://rei.mfa.gov.ua/news/vidbulasya-onlajn-zustrich-predstavnikiv-ukrayinskogo-ta-tureckogobiznesu>
99. Україна підписала з Туреччиною та ООН угоду про експорт зерна. Що вона передбачає? URL: <https://hromadske.ua/posts/ukrayina-pidpisala-z-turechchinoyu-ta-oon-ugodu-pro-eksport-zerna>
100. Українці в Туреччині проведуть виставку українських художників. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/3079201-ukrainci-v-tureccini-provedut-vistavku-ukrainskih-hudoznikiv.html>
101. У Стамбулі розпочалися переговори між Україною та росією. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/03/29/novyna/polityka/stambuli-rozrochalysya-perehovory-mizh-ukrayinoyu-ta-rosiyeyu>
102. Українські землі наприкінці 50-их у 80-ті рр. XVII ст. URL: <https://ed-era.com/projects/znohistory/m2/19>
103. Україна і Османська імперія. Історик про османський вектор козацької політики. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29906299.html>

104. Ханська Україна: terra incognita нашої історії. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/10/30/hanska-ukrayina-terra-incognita-nashoyi-istoriyi/>
105. Ukraine Invest. URL: <https://www.facebook.com/UkraineInvest/posts/230301829291128>

Література

106. Всеукраїнська науково-технічна конференція студентів і молодих учених «Молода академія 2017». Дніпро, 2017. 261 с.
107. *Гавриленко Н., Бобовський А., Замікула М., Параховський Б., Широкий І. Ус. Г., Яворський Г.* Стратегічне партнерство з Турецькою Республікою: зовнішньоекономічні аспекти. Київ. 2022. 59 с.
108. *Галенко О.* Яким було становище Кримського ханату в Османській імперії? Київ: Наукова думка, 2015. С. 137–138.
109. Гетьман Петро Дорошенко та його доба в Україні. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, приуроченої до 350-ї річниці початку гетьманування Петра Дорошенка, з ініціативи Володимира Володимировича Кривошеї та на вшанування його світлої пам'яті. Київ, 2015. 363 с.
110. До 90-річчя українсько-турецького Договору про дружбу і братерство від 2 січня 1922 року // Сходознавство. 2012. № 59. С. 148–163.
111. *Запорожченко А.* Створення українсько-турецької Стратегічної ради високого рівня й еволюція відносин між країнами // Науковий журнал «Політикус». 2020. Вип. 4. С. 83–92.
112. Історія України: Навч. посіб. Київ. 2013. 685 с.
113. *Леп'явко С.* Козацькі війни кінця XVI ст. в Україні. Сіверянська думка. Чернігів, 1996. 287 с.

114. Таранова А. А. Договірно-правова база українсько-турецьких відносин // Становлення сучасної Української держави: роль європейських цінностей у формуванні демократичного буття : міжнар. наук. конф. в рамках міжнар. проєкту Еразмус+ за напрямком Модуль Жана Моне «Імплементация європейських цінностей як базис демократії в Україні»: тези / М-во освіти і науки України; ЧНУ ім. Петра Могили. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2023. С. 196–197.
115. Українська державність у ХХ столітті: Історико-політологічний аналіз. Політ. Думка. Київ, 1996. 434 с.
116. Федоришен О. Меморіал воїнам Османської армії у Стрижавці 1881 р.: дослідження та реставрація. Вінниця: Матеріали Вінницької Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції, 2023. 190 с.
117. *Tütüncü, Mehmet*. A monument from 1881 for mass grave of Turkish soldiers in Srtizawka. Емінак: науковий щоквартальник. 2018. № 2 (22). Т. 2. (Англійська). С. 14–21.
118. Merchandise trade (% of GDP) – Turkiye. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/TG.VAL.TOTL.GD.ZS?locations=TR&view=chart>
119. Turkey's Isbank Suspends Use of Russian Mir Cards After US Warning. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-09-19/turkey-s-isbank-stops-using-russian-mir-cards-after-us-warning?leadSource=uverify%20wall>
120. Turkey's annual inflation hits new 24-year high at 83.45% in September. URL: https://www.businessstandard.com/article/international/turkey-s-annual-inflation-hits-new-24-year-high-at-83-45-in-september122100300443_1.html
121. Turkey now Ukraine's top foreign investor, with already booming free trade set to grow further. URL: <https://www.intellinews.com/turkey-now-ukraine-s-top-foreign-investor-with-already-booming-free-trade-set-to-grow-further-225399/>

122. Turkish investors return to Ukraine. URL:
<https://www.hurriyetdailynews.com/turkish-investors-return-to-ukraine173763>